

Jugoslovanski knjižnični sistem 1945–1960

Yugoslav library system 1945–1960

Eva Kodrič-Dačić

Oddano: 23. 12. 2021 – Sprejeto 27. 10. 2022

1.02 pregledni znanstveni članek

1.02 *Review article*

UDK 021.63(497.1)"1945/1960"

DOI <https://doi.org/10.55741/knj.66.3-4.3>

Izvleček

Razvoj slovenskih javnih knjižnic in način njihovega delovanja je bil od konca 18. stoletja do osamosvojitve Slovenije vpet v širše državne oziroma zvezne koncepte. Tudi strokovne in normativne osnove, na katerih se je razvijal slovenski knjižnični sistem po koncu II. svetovne vojne, so bile enotne v vseh republikah Jugoslavije. Temeljile so na vzpostavitvi in enotni notranji organizaciji osrednjih republiških knjižnic, na enotnem sistemu obveznega izvoda publikacij, na koordiniranem in vzajemnem izvajanju nalog na področju knjižničarstva v okviru cele države (centralni katalogi in bibliografije), na enotnih strokovnih pravilih (pravila za katalogizacijo in klasifikacijo gradiva), na sistemu povezovanja in sodelovanja med knjižnicami (medknjižnična izposoja in zamena gradiva), na sistemu razvoja (bibliotečni centri), na sistemu enotnih strokovnih kvalifikacij ter na strokovnih bibliotekarskih društvih oziroma združenjih knjižnic na državni ravni. Skupaj z Bibliografskim inštitutom Federativne ljudske republike Jugoslavije so knjižnice gradile centralne kataloge in tekočo jugoslovansko bibliografijo. Knjižnični delavci so se preko republiških strokovnih društev povezovali v Zvezo bibliotekarskih društev Jugoslavije, ki je skrbela za razvoj enotnih strokovnih osnov knjižnične dejavnosti in bila generator razvoja na področju knjižničarstva. Poleg tega je na razvoj enotnega knjižničnega sistema pomembno vplivala tudi dokumentalistika z ustanovitvijo Jugoslovanskega centra za tehnično in znanstveno dokumentacijo (Jugoslovanski center za tehnično i naučno dokumentacijo v Beogradu) ter republiških dokumentacijskih centrov.

Ključne besede: jugoslovanski knjižnični sistem 1945–1960, Zveza bibliotekarskih društev Jugoslavije, centralne republiške knjižnice, jugoslovanska bibliografija

Abstract

The development of Slovenian library system was embedded in broader national or federal concepts since the end of the 18th century. After the II. world war the uniform Yugoslavian library system was based on central national libraries of the republics, federal legal deposit act, coordinated work on central catalogs and bibliographies, professional (cataloging and classification) standards, cooperation between libraries (interlibrary loan and exchange of materials), library development library centers, uniform professional qualifications and professional library associations. Libraries supported the Bibliographic Institute of the Federal Peoples' Republic of Yugoslavia in building central catalogs and provided bibliographic records for current Yugoslav bibliography. Association of Library Societies of Yugoslavia supported uniform professional library activities and acted as the main generator of development in the field of librarianship. The library system was significantly influenced by the introduction of documentation procedures, supported by the Yugoslav Center for Technical and Scientific Documentation (Jugoslovanski centar za tehničku i naučnu dokumentaciju v Beogradu) and national documentation centers.

Keywords: Yugoslav library system 1945–1960, Association of Librarian's Societies of Yugoslavia, central libraries, bibliography of Yugoslavia

1 Uvod

Vse do osamosvojitve Slovenije leta 1991 je bilo slovensko etnično ozemlje del večjih politično-administrativnih enot, zato je bil tudi razvoj javnega knjižničarstva na Slovenskem vpet v širše državne oziroma zvezne koncepte. Ti so bolj ali manj uspešno usmerjali razvoj javnih knjižnic in način njihovega delovanja od konca 18. stoletja naprej. Univerzitetne in licejske knjižnice v habsburških deželah prve polovice devetnajstega stoletja so delovale po enotnih strokovnih priporočilih in predpisih. Tudi študijske knjižnice v drugi polovici devetnajstega stoletja niso bile slovenska posebnost, temveč posebna vrsta knjižnic, uvedena v avstro-ogrski monarhiji.

Po drugi svetovni vojni je težnja po hitrem razvoju in industrializaciji države dala razvoju knjižnic nov zagon. Vsestranske politične podpore so bile deležne ljudske knjižnice, ki naj bi vzgajale in indoktrinirale državljane. Razvoj sindikalnih oziroma delavskih knjižnic, ki naj bi izobraževale delavce, so podpirale sindikalne organizacije, medtem ko so razvoj dokumentalistike s specializiranimi centri, pomembnimi predvsem za razvoj tehnike in naravoslovnih znanosti ter industrije, podpirali svet za znanost, pristojna ministrstva in gospodarske zbornice.

Nosilci hitrega in usklajenega razvoja knjižnic in knjižničarstva so bila strokovna knjižničarska združenja. Ta so bila kmalu po koncu vojne ustanovljena po

vseh republikah Jugoslavije in leta 1949 združena v Zvezi društev bibliotekarjev Jugoslavije. Neformalna hierarhična struktura je spodbujala prenos strokovnih usmeritev, ki so jih oblikovali vodilni jugoslovanski bibliotekarji, v republiška okolja, tudi v slovensko.

Članek prinaša pregled normativnih predpisov iz obdobja 1945–1961, pregled dela Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije v tem obdobju, vpogled v začetke jugoslovanske dokumentalistike ter implementacijo konceptov, ki so se izoblikovali na zvezni ravni, v slovenski knjižnični sistem.

2 Enotni strokovni in normativni temelji jugoslovanskega knjižničnega sistema

Strokovne in normativne osnove, iz katerih se je izoblikoval slovenski knjižnični sistem po koncu druge svetovne vojne, so bile enotne v vseh republikah Jugoslavije. Temeljile so na osrednjih republiških knjižnicah, na enotnem sistemu obveznega izvoda publikacij, na koordiniranem in vzajemnem izvajanju nalog na področju knjižničarstva v okviru cele države (centralni katalogi in bibliografije), na enotnih strokovnih pravilih (pravila za katalogizacijo in klasifikacijo gradiva), na sistemu povezovanja in sodelovanja med knjižnicami (medknjižnična izposoja in zamena gradiva), na sistemu razvoja (bibliotečni centri), na sistemu enotnih strokovnih kvalifikacij ter na strokovnih bibliotekarskih društvih oziroma združenjih knjižnic na državni ravni.

Do leta 1949 so bili na zvezni ravni sprejeti predpisi, ki so urejali delovanje osrednje državne knjižnice (Uredba o Državni centralni knjižnici Demokratske federativne republike Jugoslavije, 1945; Pravilnik o notranji organizaciji in delu Državne osrednje knjižnice Demokratske federativne Jugoslavije, 1945), obveznega izvoda publikacij (Uredba o obveznem dostavljanju tiskanih stvari, 1945), delovanje Bibliografskega inštituta Federativne ljudske republike Jugoslavije (Uredba o ustanovitvi in delu bibliografskega inštituta Federativne ljudske republike Jugoslavije, 1949) ter določali knjižničarske poklice oziroma nazive ter strokovne izpite in tečaje za zvezne uslužbence v bibliotekarsko-arhivski stroki (Temeljna uredba o bibliotekarsko-arhivski stroki, 1947). Leta 1949 je bila v Ljubljani ustanovljena tudi Zveza bibliotekarskih društev Jugoslavije.

Republiške zakonodaje so povzemale določbe zveznih predpisov. Tako so imele osrednje republiške knjižnice (večinoma narodne in univerzitetne knjižnice republik) podobno notranjo organizacijo in identične temeljne zbirke gradiva, osnovane na obveznem izvodu publikacij. Strokovni delavci knjižnic so imeli

enake strokovne nazive in strokovne izpite so opravljali po enotnem programu. Skupaj z novo ustanovljenim Bibliografskim inštitutom Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ) so knjižnice gradile centralne kataloge in tekočo jugoslovansko bibliografijo. Knjižnični delavci so se preko republiških strokovnih društev povezovali v Zvezo bibliotekarskih društev Jugoslavije, ki je skrbela za razvoj enotnih strokovnih osnov knjižnične dejavnosti in bila generator razvoja na področju knjižničarstva. Po letu 1961 je razvojni primat prevzela Skupnost jugoslovanskih nacionalnih knjižnic (Zajednica jugoslovanskih nacionalnih bibliotek). Na razvoj knjižničnega sistema je pomembno vplival tudi razvoj dokumentalistike, ustanovitev Jugoslovanskega centra za tehnično in znanstveno dokumentacijo (Jugoslovanski center za tehničko i naučno dokumentacijo v Beogradu) ter republiških dokumentacijskih centrov.

3 Normativna ureditev področja knjižničarstva

Neposredno po koncu druge svetovne vojne so bili na zvezni ravni sprejeti predpisi, ki so urejali delovanje in ustanavljanje osrednje državne in osrednjih republiških knjižnic, obvezni izvod tiska ter bibliotekarske nazive. Leta 1949 je sledila ustanovitev Bibliografskega inštituta FLRJ. Na tej osnovi so bili vzpostavljeni temelji enotnega knjižničnega sistema, ki je vsaki republiki Jugoslavije zagotovil dostop do celotne tiskarske produkcije, pregled nad njo v obliki Jugoslovanske bibliografije ter enotne strokovne kvalifikacije za knjižnične delavce.

Kljub oblikovanju vrste predlogov jugoslovanskega zakona o knjižnicah in vsestranskim prizadevanjem strokovne javnosti do sprejetja enotnega zakona ni prišlo. Konec petdesetih let je bil načrt opuščen, zakonska ureditev področja knjižničarstva pa prepuščena posameznim republikam. Te so od leta 1957 sprejemale svoje zakone, pri čemer so se nekatere bolj, druge manj naslanjale na strokovne rešitve, oblikovane v predlogih skupnega jugoslovanskega zakona. Med zadnjimi je leta 1961 svoj zakon o knjižnicah sprejela tudi Slovenija.

3.1 Osrednja državna in osrednje republiške knjižnice

24. julija 1945 je bila v Uradnem listu Federativne ljudske republike Jugoslavije objavljena uredba, s katero je bila ustanovljena osrednja državna knjižnica Jugoslavije (Uredba o Državni centralni knjižnici, 1945). Predstavljala naj bi vrh jugoslovanskega knjižničnega sistema, njen osnovni namen pa je bil zbirati gradivo o jugoslovanskih narodih, omogočati znanstveno delo na vseh področjih znanosti ter podpirati knjižnice in razvoj knjižničarstva v državi. Skoraj dobesedno je

povzela idejo osrednje oziroma glavne državne knjižnice, ki je bila zasnovana že v predlogu zakona o knjižnicah leta 1929.¹

Njena zbirka naj bi obsegala vse tiske, ki so bili, kot je določala uredba, od začetka narodnoosvobodilne borbe objavljeni na ozemlju Jugoslavije, a tudi vsega, kar je bilo objavljeno v tujini in se je po vsebini nanašalo na jugoslovanske narode in jugoslovansko državo. Pri tem ni bilo omejitev, saj je imela knjižnica pravico zbirati tudi gradivo, ki je bilo iz kakršnihkoli razlogov prepovedano. Če ni bilo mogoče pridobiti originalnih del z omenjenimi atributi, naj bi si knjižnica zagotovila vsaj kopije. Dolžnost državne centralne knjižnice je bila tudi sestavljanje in izdajanje tekoče bibliografije vseh del, ki so bila objavljena v Jugoslaviji, ter sestavljanje zbirke biografskih podatkov o domačih pisateljih, pri čemer naj bi ji pomagala tiskarska podjetja oziroma založbe v državi.

Med nalogami, ki naj bi jih osrednja knjižnica opravljala za druge knjižnice, je bila na prvem mestu distribucija obveznih izvodov osrednjim knjižnicam republik, sestavljanje centralnega kataloga s popisom vseh knjig, ki jih imajo knjižnice na ozemlju Demokratične federativne Jugoslavije (DFJ) ter razvoj jugoslovanskih knjižnic in knjižničarstva. Skrbela naj bi za strokovno pripravo in izobrazbo zaposlenih v knjižnicah, ustno in pisno obveščala o vseh knjižničnih vprašanjih, zbirala podatke o organizaciji in strokovnem knjižničarskem delu v inozemstvu, sestavljala načrte in navodila za knjižnice ter izdajala strokovni časopis in druge strokovne publikacije.

Na osnovi te uredbe so morale republike ustanoviti svoje osrednje knjižnice, ki bi skupaj z Državno osrednjo knjižnico tvorile strokovni in organizacijski vrh piramide jugoslovanskih knjižnic.

Delovanje Državne osrednje knjižnice DFJ je bilo podrobneje urejeno s pravilnikom (Pravilnik o notranji organizaciji in delu Državne osrednje knjižnice DFJ, 1945), ki je določal notranjo organizacijo knjižnice, strokovno delo, ravnanje s prepovedanimi deli, pravila za izposojajo gradiva ter vrste uslužbencev knjižnice in njihovo strokovno izobrazbo. Knjižnica naj bi zaposlovala strokovne, administrativne, tehnične in pomožne delavce. Strokovni delavci (vključno s knjižničarji pripravniki) so morali imeti visoko izobrazbo.

¹ Več o tem glej: Kodrič-Dačić, E. (2000). Neuspešni poskusi za sprejem zakona o javnih knjižnicah v Kraljevini Jugoslaviji v letih 1929-1935. *Knjižnica*, 44(3), 7–29.

Z uredbo je bila de iure ustanovljena jugoslovanska nacionalna knjižnica, ki pa v praksi nikoli ni zaživela. Pač pa je opisana triada nalog (gradnja nacionalne zbirke, izdelava bibliografije in centralnih katalogov ter dejavnosti, usmerjene v razvoj knjižničnega sistema), postala izhodišče za delo vseh osrednjih knjižnic jugoslovanskih republik, sama uredba pa model, po katerem so bile le-te ustanovljene. Uredba, s katero je bila ustanovljena Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani (Uredba Narodne vlade Slovenije o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, 1945), je povzela večino zveznih določb.

Sodoben strokovni koncept osrednje državne knjižnice z vencem republiških osrednjih knjižnic in vzajemnim izvajanjem nalog (centralni katalog in bibliografija z instrumenti bibliografske kontrole) pa ni bil uresničen. Del nalog, ki so bile povezane z izdajanjem bibliografije in vodenjem centralnega kataloga, je prevzel Jugoslovanski bibliografski inštitut, ustanovljen leta 1949, razvoj strokovnih osnov so prevzela bibliotekarska društva, izobraževanje strokovnih delavcev pa je postalo odgovornost osrednjih republiških knjižnic.

3.2 Obvezni izvod publikacij

Med nalogami Državne osrednje knjižnice je bila tudi distribucija obveznega izvoda tiska. Vsi tiski, izdani v Jugoslaviji, naj bi bili dostopni v vsaki od osrednjih knjižnic republik. Uredba, ki je bila izdana julija 1945 (Uredba o obveznem dostavljanju tiskanih stvari, 1945), je predpisala centralizirano zbiranje in distribucijo. Tiskarji z območja Jugoslavije so morali osrednji knjižnici v Beogradu pošiljati po 15 izvodov vsakega tiska. Ta naj bi po dva izvoda pošiljala osrednjim knjižnicam federalnih enot, v katerih delo ni bilo objavljeno. Za svojo uporabo je smela pridržati 5 izvodov: 3 je obdržala zase (od tega je imel eden status »muzejskega« – arhivskega izvoda in se je hranil v posebnem skladišču), 2 pa naj bi porabila za zameno. Obvezni izvod zanjo je vključeval tudi publikacije, katerih razpečevanje je bilo prepovedano.

Poleg predpisanega števila izvodov so bili zavezanci dolžni knjižnici pošiljati še izčrpna poročila o vsakem izdanem delu (bibliografske in biografske pole), kjer so morali poleg bibliografskih podatkov navesti tudi ceno knjige in informacijo o tem, kje se nahaja rokopis dela. Obseg podatkov je bil predpisan s posebnim navodilom o izvajanju uredbe o obveznem izvodu in se je razlikoval glede na vrsto publikacije, posebej za knjige, časopise, zemljevide in muzikalije (Navodilo za izvajanje in uporabo Uredbe o obveznem dostavljanju tiskanih stvari, 1945).

Sicer pa je uredba (Uredba o obveznem dostavljanju tiskanih stvari, 1945) prepuščala odločitve o številu obveznih izvodov ministrstvu za prosveto vsake

od federalnih enot. Te so lahko za potrebe svojih področnih knjižnic določile še dodatno število izvodov, ki so jih morali tiskarji poslati osrednji knjižnici svoje republike.

Obvezne izvode tiska naj bi zbirala krajevna narodna prosvetna oblastva, ki so zbrane izvode pošiljala centralni knjižnici republike, ta pa jih je posredovala naprej Državni centralni knjižnici. Tiskarji so smeli razpečevati tiske šele po prejemu potrdila narodnega prosvetnega oblastva o oddaji obveznega izvoda (Navodilo za izvajanje in uporabo uredbe o obveznem dostavljanju tiskanih stvari, 1945).

Slovenski predpis o obveznem izvodu (Uredba Narodne vlade Slovenije o obveznem pošiljanju tiskanih stvari, 1945) je v primerjavi z zveznim predpisom znatno povišal število obveznih izvodov: slovenski tiskarji so morali različnim ustanovam oddati kar 23 izvodov, od tega 17 nacionalni knjižnici. Poenostavljena pa je bila distribucija obveznih izvodov, saj so jih zavezanci v Sloveniji morali pošiljati neposredno prejemnikom, brez posredovanja prosvetnih oblastev.

Privilegija obveznega izvoda tiska s področja cele Jugoslavije je bil z ustanovitvijo leta 1949 deležen tudi na Bibliografski inštitut FLRJ, katerega osnovna naloga je bila izdelava jugoslovanske bibliografije.

3.3 Bibliotekarski nazivi in usposabljanje za bibliotekarsko delo

Bibliotekarski nazivi (oziroma poklici) ter nabor strokovnih delovnih nalog, ki naj bi jih izvajali strokovni delavci v knjižnicah, so bili določeni leta 1947 (Temeljna uredba o bibliotekarsko-arhivistični stroki, 1947). Delovno področje bibliotekarske stroke je bilo omejeno na načrtno zbiranje, hranjenje, razvrščanje, označevanje (signiranje), popisovanje in izposajo knjig, rokopisov, grafik in drugega gradiva, ki ga zbirajo knjižnice. Knjižnični delavci, ki so bili razvrščeni v tri nazive (nižji bibliotekar, bibliotekar in višji bibliotekar), so bili državni uslužbenci. Bibliotekarji naj bi v znanstvenih knjižnicah opravljali vsa znanstvena in vodstvena dela s področja bibliotekarstva, skrbeli za ureditev knjižnice in za razvoj bibliotekarske stroke. V ljudskih in strokovnih knjižnicah naj bi poleg vodstvenih del opravljali še naloge, povezane z izobraževanjem uporabnikov. Višjim bibliotekarjem je bilo pridržano vodstvo strokovnih in organizacijskih enot, medtem ko naj bi nižji bibliotekarji samostojno ali pod vodstvom bibliotekarja opravljali vsa tekoča strokovna dela v knjižnici. V naslednjih letih je bil nabor nalog dopolnjen še z nazivoma bibliotekarski tehnik in knjižničar. Kandidati za te nazive so morali opravljati pripravniški staž in strokovni izpit.

Slovenski predpisi so sledili jugoslovanskim in slovenska uredba, ki je bila sprejeta istega leta (Uredba o bibliotekarsko-arhivistični stroki, 1947), je povzemala določbe zveznega predpisa.

Podrobni pogoji glede kvalifikacij za bibliotekarske nazive so bili določeni leta 1949 oziroma leta 1950 (Pravilnik o pripravniškem stažu, strokovnih izpitih in tečajih za zvezne uslužbence v bibliotekarsko-arhivski stroki, 1949; Navodila za izvajanje pravilnika o pripravniškem stažu, strokovnih izpitih in tečajih za zvezne uslužbence v bibliotekarsko-arhivski stroki, 1950). Podrobno so bile navedene zahteve za poklice bibliotekarski tehnik, knjižničar, nižji bibliotekar, bibliotekar in višji bibliotekar. Za bibliotekarske poklice (nižji bibliotekar, bibliotekar in višji bibliotekar) je bila potrebna fakultetna izobrazba, opravljen pripravniški staž in strokovni izpit. Pripravniški staž je v ljudskih, znanstvenih in strokovnih knjižnicah trajal dve leti. Kandidat je moral v tem času opravljati dela, ki so ga usposobila za samostojno vodenje bibliotekarskih del. Po opravljenem stažu je sledil strokovni izpit, ki je obsegal splošni in strokovni del. Splošni del izpita je predpisal komite za zakonodajo in izgraditev ljudske oblasti pri vladi FLRJ in se je opravljal ločeno od strokovnega dela.

Strokovni del izpita je bil sestavljen iz pisnega in ustnega dela. V ustnem delu se je moral kandidat izkazati s poznavanjem področij paleografije, zgodovine knjige, zgodovine knjižnic, bibliografije, poslovanja knjižnic, organizacije in metod dela v ljudskih knjižnicah, varovanja in konserviranje knjig ter znanja tujega jezika, ki ga je lahko kandidat sam izbral. V pisnem delu je moral obdelati temo s področja zgodovine knjige, knjižnic ali s področja bibliografije.

Kvalifikacije za nižje bibliotekarske poklice (bibliotekarski tehnik, knjižničar), za katere je bila potrebna sedemletna osnovna oziroma srednja šola, je bilo mogoče pridobiti na osnovi strokovnega tečaja. Trimesečni tečaj za bibliotekarskega tehnika in devetmesečni tečaj za knjižničarja se je izvajal med obvezno prakso, ki je trajala eno leto. Učni predmeti za bibliotekarskega tehnika so obsegali kratek pregled sodobne založniške dejavnosti FLRJ, osnove tehnike katalogiziranja, signiranja in inventariziranja, hranjenje knjig ter osnovna dela pri popravilu, čuvanju in konserviranju knjig. Predmetnik tečaja za naziv knjižničarja pa je bil dopolnjen še s tematikami zgodovina in pomen knjižnic za ljudstvo, nabava knjig, delo z bralcem (razne oblike vzgojnega delovanja in propaganda knjige) in s temeljnimi znanji iz bibliografije.

Enotnemu sistemu nazivov oziroma kvalifikacij na področju strokovnega dela navkljub pa so bili strokovni poklici v knjižnicah po prepričanju bibliotekarjev neustrezno uvrščeni v sistem plač državnih uslužbencev, saj so bili podcenjeni v primerjavi s pedagoškimi delavci z enako izobrazbo.

4 Temeljne usmeritve razvoja povojnega knjižničarstva v Jugoslaviji

Temeljne usmeritve razvoja povojnega knjižničarstva niso bile vzpostavljene brez sodelovanja bibliotekarjev. Da so oblasti upoštevale njihova strokovna stališča, priča sestanek predstavnikov vseh osrednjih narodnih in univerzitetnih knjižnic, ki so se srečali 18. in 19. septembra 1946 na poziv Komiteja za znanost in šole pri vladi FLRJ (Rojnić, 1950a). Čeprav naj bi razpravljali le o problematiki znanstvenih knjižnic in njihovem medsebojnem sodelovanju, so udeleženci izpostavili probleme in predlagali rešitve za celotno področje knjižničarstva. Ugotavljali so, da je bilo v Kraljevini Jugoslaviji področje bibliotekarstva zanemarjeno ter da so bili tako knjižnice kot njihovi strokovni delavci brez potrebne podpore. Opozorili so, da je treba obenem z organiziranjem znanstvenih knjižnic poskrbeti tudi za razvoj ljudskih knjižnic. Izobraziti bi bilo treba strokovne delavce za delo v teh knjižnicah in poskrbeti za osamosvajanje ljudskega knjižničarstva, pri čemer bi jim bili v pomoč bibliotekarji znanstvenih knjižnic. Čim hitreje bi bilo treba v sodelovanju s strokovnimi bibliotekarskimi delavci sprejeti zakon o javnih knjižnicah v FLRJ ter na osnovi zakona o državnih uslužbenicah izdelati uredbo o bibliotekarski stroki. Zavzeli so se tudi za ustrezen status bibliotekarjev osrednjih narodnih in univerzitetnih knjižnic, ki so znanstvene ustanove, in da se bibliotekarje obravnava enako kot strokovno osebje drugih znanstvenih ustanov. Pri Komiteju za znanost in šole bi bilo treba zaposliti referenta za bibliotekarstvo ter vzpostaviti stalni svetovalni odbor, sestavljen iz strokovnih bibliotekarjev posameznih republik. Enako strokovno podporo je treba organizirati tudi pri ministrstvih prosvete v posameznih republikah. Komite naj čimprej omogoči znanstvenim knjižnicam načrten nakup knjig in periodičnih publikacij iz tujine, ki so ga ovirali pomanjkanje tujih valut in omejitve uvoznikov. Priporočali so spremembe predpisov o obveznem izvodu, predlagali zamenjavo knjig med knjižnicami in vzpostavitev medknjižnične izposoje med knjižnicami v FLRJ in v tujini. Predlagali so tudi izdelavo tekoče periodične splošne bibliografije Jugoslavije, ki naj jo izdelujejo bibliotekarji. Ugotavljali so, da večina zgradb in prostorov, v katerih delujejo knjižnice, ni ustreznih za delo, zato svetujejo gradnjo knjižnic in nabavo potrebne opreme. Predlagali so tudi, naj pripravništvo bibliotekarskih pripravnikov (s fakultetno izobrazbo) in pripravnikov za pomožne bibliotekarje (s srednjo izobrazbo) traja vsaj dve leti. Šele po tem času bi smeli opravljati državni strokovni izpit, na katerega bi se pripravljali na posebej za to organiziranih tečajih. V učne načrte osnovnih in srednjih šol naj se vključijo osnovni pojmi, povezani z uporabo knjige in knjižnic. Za to delo naj bi na počitniških tečajih usposobili učitelje. Da bi pospešili razvoj knjižničarstva v državi, priporočajo izmenjavo bibliotekarjev med knjižnicami v državi pa tudi s tujino, predvsem s knjižnicami v slovanskih državah. Predlagajo, naj se čimprej pošlje skupino naših bibliotekarjev v Sovjetsko zvezo in na Čehoslovaško,

da bi se spoznali z modernim bibliotekarstvom. Mnenja so tudi, da je treba po republikah organizirati društva bibliotekarjev in potem vsa društva povezati v enotno knjižnično zvezo, ki bi našo stroko predstavljala tudi navzven. Po ustanovitvi zveze bi bilo treba sklicati kongres vseh delavcev bibliotekarske stroke. Če bi se Ministrstvo prosvete odločilo za revizijo srednješolskih (profesorskih in dijaških) knjižnic, predlagajo, da se odvečno gradivo iz teh knjižnic odstopi znanstvenim narodnim knjižnicam (Rojnić, 1950a).

Obravnavani problemi ter predlagane rešitve, zahteve in stališča, izražena na tem sestanku, so postali strateške usmeritve prihodnjega razvoja knjižničarstva v Jugoslaviji, za uresničitev katerih si je prizadevala predvsem zveza društev jugoslovanskih bibliotekarjev.

4.1 I. kongres jugoslovanskih bibliotekarjev in iniciative za razvoj jugoslovanskega knjižničarstva

Ugodni pogoji za razvoj knjižnic so vplivali tudi na povezovanje knjižničnih strokovnih delavcev. Do leta 1949 so bila po republikah Jugoslavije (z izjemo Črne gore) ustanovljena društva bibliotekarjev in čas je bil za njihovo povezovanje. Leta 1949 je bila ustanovljena Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije (Savez društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije). Vsebinsko in formalno je nadaljevala delo Društva bibliotekarjev Jugoslavije in kot njegova pravna naslednica leta 1950 prevzela tudi njegov arhiv. Do konca petdesetih let je združevala najbolj prodorne jugoslovanske bibliotekarje, delovala kot glavni akter razvoja knjižničarstva v Jugoslaviji in po republikah ter bibliotekarjem odpirala vrata v mednarodno sodelovanje. Šele leta 1962 je z ustanovitvijo Skupnosti jugoslovanskih nacionalnih knjižnic (Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka) vzniknila nova organizacija, ki je svoje aktivnosti usmerjala predvsem na področje razvoja znanstvenih knjižnic in knjižničnega sistema.

Od slovenskih bibliotekarjev, ki so v prvem desetletju aktivno delovali v organih, komisijah in sekcijah Zveze so bili vsi vodilni bibliotekarji Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani (Mirko Rupel, Alfonz Gspan, Josip Rijavec, Pavle Kalan, Janez Logar), od drugih slovenskih bibliotekarjev oziroma strokovnjakov s področja knjižničarstva pa Roza Mencin, Bogo Pregelj, Mara Šlajpah in Avgust Vižintin.

Priznanje delu slovenskih bibliotekarjev je pomenil že izbor kraja prvega kongresa bibliotekarjev FLRJ. Ta je potekal od 23. do 25. septembra 1949 v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani (Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, održan u Ljubljani 23-25 septembra 1949, 1950). Strokovno delo Zveze se je v

prvih letih po ustanovitvi odvijalo predvsem v okviru kongresov, šele proti koncu petdesetih let so bila organizirana posvetovanja posameznih sekcij oziroma vrst knjižnic. Zato so referati, ki so bili predstavljeni na kongresih, prikazovali tako aktualno problematiko kot tudi področja prihodnjega dela Zveze. Na področju znanstvenih knjižnic je bil izpostavljen pomen nacionalnih osrednjih knjižnic za nacionalne kulture in za knjižnice nasploh. Te knjižnice naj bodo dobro urejene, s čimer bodo vplivale na razvoj drugih knjižnic, jim pomagale in usposabljale njihove kadre. Opozorjeno je bilo na pomanjkanje deviz, ki je oviralo nabavo tujih knjig in časopisov. Koordinirana nabava gradiva, zamena knjig s tujino in med republikami ter medknjižnična izposoja bi lahko izboljšali stanje, vendar bi za to potrebovali centralne kataloge. Ob neenotni katalogizacijski praksi knjižnic je bila to zahtevna naloga, kljub temu bi bilo mogoče jugoslovanski centralni katalog graditi na osnovi republiških lističev, ob manjših redakcijskih posegih v značnico. Začeti bi bilo treba tudi z izdajanjem jugoslovanske in republiških bibliografij. Zaobšli niso niti varovanja gradiva. V knjižnicah je treba urediti knjigoveznice in fotolaboratorije, da bi s pomočjo fotografij in mikrofilmov obvarovali dragoceno gradivo pred poškodbami ob uporabi. V knjižnicah je treba zaposliti tudi strokovnjake za restavriranje dragocenih rokopisov (Rojnič, 1950b).

Če so se bibliotekarji na področju znanstvenih knjižnic lotevali splošnih bibliotekarskih, tudi povsem teoretičnih problemov, pa je bila na področju ljudskih knjižnic le ena prioriteta: ustanavljanje ljudskih knjižnic. V ospredju je bilo širjenje mreže ljudskih knjižnic v mestih in na vasi, zagotovitev stalnih, opremljenih in vzdrževanih prostorov zanje, nabava knjig preko komisije za distribucijo knjig pri zvezi kulturno-prosvetnih društev, organizacija tečajev za usposabljanje knjižničarjev, izdelava učbenikov, priročnikov ter navodil za bibliotekarsko delo, obrazcev za vodenje evidenc, vzpostavitev medknjižnične izposoje ter organizacija svetovalnih teles za ljudske knjižnice pri osrednjih oziroma pokrajinskih knjižnicah (Lukić, 1950).

Smernice, ki jih je za prihodnje delo sprejela Zveza (Smernice za budučí rad donete na Prvom kongresu Saveza društava Bibliotekara FNRJ, 1950), so zato vsebovale širok nabor aktivnosti, ki je segal vse od razvoja posameznih strokovnih bibliotekarskih področij do političnih aktivnosti za razvoj knjižnic in izboljšanja statusa knjižničarjev. Dotikale so se področja nabave gradiva, razvoja ljudskih knjižnic, medknjižnične izposoje in izgradnje centralnih katalogov ter izdajanja jugoslovanske bibliografije. Glede knjižničnih zbirk so se zavzemali za zadostno nabavo tuje strokovne literature za znanstvene knjižnice, ki pa naj bo koordinirana in prilagojena potrebam posameznih republik in knjižnic, za dopolnitev predpisa o obveznem izvodu ter za vzpostavitev republiških distribucijskih centrov za domačo knjigo. Sklenjeno je bilo, naj knjižnice zbirajo gradiva

iz obdobja narodnoosvobodilnega boja, osrednjim knjižnicam pa naj se zagotovi predkupna pravica za pomembne zasebne knjižnice. Zveza na bi posredovala za izgradnjo mreže ljudskih knjižnic in jim nudila pomoč. Zato naj se ustanavljajo republiški knjižnični centri, ki naj bi razvijali »ljudsko vaško knjižničarstvo«. Zavzeli so se za načrtno preskrbo knjižnic s policami, mikrofilmskimi aparati ter s papirjem za kataloge. Prav tako je treba podpreti ljudske oblasti pri usposabljanju in zaposlovanju kadrov za knjižnice.

Okrepiti je treba medknjižnično izposojno med knjižnicami v državi in zunaj nje, pri čemer naj bi le-ta potekala s posredovanjem osrednjih knjižnic posameznih republik. Oblikovati naj se začnejo republiški centralni katalogi, ki bi bili osnova za jugoslovanski centralni katalog. Čimprej naj se začne s periodičnim izdajanjem jugoslovanske bibliografije. Prav tako so priporočali izdelavo priporočilnih seznamov za ljudske knjižnice.

Zveza naj bi med drugim posredovala za spremembo Temeljne uredbe o bibliotekarsko-arhivistični stroki, s čimer bi bibliotekarski stroki zagotovili večjo perspektivnost in bolj pravične nagrade bibliotekarjem.

Sicer pa je delo kongresa zaznamovalo aktualno politično dogajanje in referenti se pogosto niso mogli izogniti komentarjem resolucije Informbiroja. Bibliotekarji so izpostavljali močan sovjetski kulturni vpliv, kar so dokazovali s številom sovjetskih, večinoma ruskih del, prevedenih v jugoslovanske jezike. Leta 1949 je bilo v jezike jugoslovanskih narodov prevedenih 2.151 sovjetskih del, ki so bila izdana v 19.989.615 izvodih. V istem času pa sta bili v Sovjetski zvezi objavljeni le dve jugoslovanski literarni deli in od tega le eno v ruščini. Številnih ruskih del s področja knjižničarstva, ki so bila v tem času prevedena v jugoslovanske jezike, niso omenjali.

Nekatere od strokovnih usmeritev, ki jih je enoglasno podprla stroka, so imele v času kongresa že postavljene temelje za svojo uresničitev. Med njimi je bila tudi ustanovitev Bibliografskega inštituta FLRJ neposredno pred kongresom, ki je pomenila odločilen korak na poti k vzpostavitvi jugoslovanskih centralnih katalogov in tekoče jugoslovanske bibliografije.

4.2 Bibliografski inštitut FLRJ

Izmed gradnikov, ki so sestavljali jugoslovanski knjižnični sistem, je bila dolgoročno najpomembnejša ustanovitev Jugoslovanskega bibliografskega inštituta. Formalno je nastal na temeljih srbskega bibliografskega inštituta leta 1949 (Uredba o ustanovitvi in delu bibliografskega inštituta FLRJ, 1949). Njegovi

osnovni nalogi sta bili izdajanje jugoslovanske bibliografije ter organizacija in vzdrževanje centralnega kataloga Jugoslavije. Njegov delokrog je bil sicer širši, saj je vključeval tudi raziskovalne in razvojne naloge (opravljanje, organiziranje in podpiranje bibliografskih raziskovanj, strokovno pomoč pri ureditvi knjižnic, sodelovanje pri vzgoji bibliografskih in knjižničnih delavcev), publicistično dejavnost (izdajanje publikacij s področja bibliografije, izdajanje tekoče jugoslovanske bibliografije) in informacijske storitve (posredovanje bibliografskih informacij ustanovam, strokovnjakom in znanstvenikom). Da bi inštitut lahko opravljal svoje dolžnosti, je še istega leta dobil pravico do obveznega izvoda tiskov (Odredba o obveznem pošiljanju tiskanih izdaj bibliografskemu inštitutu FLRJ, 1949). Založbe in tiskarne so morale inštitutu pošiljati po en izvod vsake natisnjene publikacije, poleg tega pa še mesečne sezname natisnjenih del.

Po pričevanju slovenske bibliografinje Štefke Bulovec, ki je v februarju in marcu leta 1950 gostovala na inštitutu kot inštruktorica, je bibliografski inštitut začel svoje delo brez izkušenih kadrov (Bulovec, 1950). Kljub temu je v obdobju nekaj mesecev po svoji ustanovitvi začel z izdajanjem jugoslovanske bibliografije ter centralnega kataloga, pri tem pa k sodelovanju pritegnil vrsto knjižnic, med njimi v prvi vrsti osrednje republiške knjižnice.

4.3 Jugoslovanske bibliografije

Najpomembnejši projekti, pri realizaciji katerih so sodelovale osrednje knjižnice republik, so bile jugoslovanske bibliografije. Pobudo zanje so dale različne ustanove: Jugoslovanski bibliografski inštitut v Beogradu, Jugoslovanski leksikografski inštitut v Zagrebu ter Zveza bibliotekarskih društev Jugoslavije.

Bibliografski inštitut je od leta 1950 izdajal *Bibliografijo Jugoslavije*. Izhajala je v treh serijah. Prva je popisovala knjige in brošure in je od leta 1953 izhajala vsakih 15 dni. Druga serija je popisovala članke v periodičnem tisku in prispevke v zbornikih. Od leta 1952 je bila razdeljena na tri serije: A (družene vede), B (prirodoslovne in uporabne vede) in C (filologija, likovna in glasbena umetnost, književnost). Od leta 1956 je izhajala mesečno. Tretji del bibliografije je pokrival časnike in časopise, ki so izhajali na področju Jugoslavije. Pri vzpostavitvi jugoslovanske bibliografije je bila ključnega pomena pomoč slovenskih bibliografov. Inštitut je vzpostavljala jugoslovansko bibliografijo popolnoma na novo in čeprav so si na podlagi angleških, ameriških in drugih priročnikov izdelali katalogizacijska pravila, jim je primanjkovalo praktičnih izkušenj z bibliografskim delom. Pri uvajanju v bibliografsko delo jim je zato februarja in marca leta 1950 pomagala slovenska bibliografinja Štefka Bulovec, ki se je v Narodni in univerzitetni knjižnici že dokazala z objavo več letnikov slovenske bibliografije.

Sporočila (napisana na katalognih listkih, ker ni imela pisemskega papirja), ki jih je pošiljala Mirku Ruplu, pričajo o težkih razmerah in velikem pomanjkanju v povojnih letih. Prvi vtisi so bili porazni: »Delo je neverjetno neorganizirano in skoro ne vem, če se splača začeti kako reorganizacijo ... kajti nimajo ne papirja ne šatulj ne nič ...« (NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1851). V svojem poročilu je predlagala, da naj bi sodelavec Bibliografskega inštituta odšel v Narodno in univerzitetno knjižnico, kjer bi ga lahko naučili podrobnosti bibliografskega dela. Prav tako bodo potrebovali pomoč glede organizacije knjižnice, ki bo narasla zaradi obveznega izvoda, ki ga prejema. Sicer pa je ugotavljala, da je v času njenega obiska inštitut prejemal le malo obveznega izvoda. Ker niso imeli niti seznama beograjskih tiskarn, ga niti niso mogli reklamirati. Poseben problem je predstavljala tudi decimalna klasifikacija in v Bibliografskem inštitutu so si obetali pomoč Dušana Ludvika, ki je vzpostavil sistematski decimalni katalog v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Sicer pa je v strokovnem pogledu največji problem predstavljala značnica, saj so se v inštitutu oklepali cirilske fonetične transkripcije tujih avtorjev in niso hoteli sprejeti pisave v originalu.

Vsem problemom navkljub je prvi zvezek jugoslovanske bibliografije izšel že leta 1950 (Bibliografije Jugoslavije. Knjige, brošure i muzikalije, 1950). Slovenski bibliotekarji so bili do jugoslovanske bibliografije kritični in so skupaj s Hrvati zagovarjali sočasen obstoj nacionalnih republiških bibliografij, ki so jim pripisovali večjo kakovost.

Izdelava jugoslovanskih bibliografij je potekala ob podpori in iniciativi Zveze bibliotekarskih društev Jugoslavije. V tej zvezi je treba omeniti bibliografijo jugoslovanskih bibliografij za obdobje 1945–55 (Bibliografija jugoslovenskih bibliografija: 1945–1955, 1958), ki jo je leta 1958 objavil Bibliografski inštitut, pobudo zanjo pa dala Sekcija za bibliografijo. Izdelavo so prevzele republiške sekcije. Slovenske bibliografije so popisali Štefka Bulovec, France Dobrovoljc in Janez Logar. Zadnji je bil tudi član redakcijskega odbora. Od 1141 registriranih enot, zbranih za bibliografijo, je bila približno četrtnina slovenskih (Munda, 1960a).

Poleg Bibliografskega inštituta FLRJ je pri izdelavi jugoslovanskih bibliografij opravil pomembno vlogo tudi Jugoslovanski leksikografski zavod v Zagrebu. Od leta 1951 je pripravljal bibliografijo razprav, člankov in književnih del. Ambiciozni projekt je predvideval retrospektivno bibliografijo člankov in književnih del, ki so bili objavljeni v jugoslovanskem periodičnem tisku in zbornikih od konca 18. stoletja do leta 1945. Za popis so prišli v poštev vsi tiski, ki so v kateremkoli jeziku izhajali na ozemlju Jugoslavije, ter tiski, ki so v jugoslovanskih jezikih izhajali zunaj meja Jugoslavije (Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova, 1960). Leta 1955 je bil objavljen seznam publikacij, ki so prišle v poštev za popis v posebni knjigi (Građa za bibliografiju jugoslavenske periodike, 1955). V

posebnem poglavju je bil obdelan tudi partizanski tisk. Pri sestavljanju bibliografije sta sodelovala večja republiška centra v Ljubljani in Beogradu ter vrsta manjših centrov po Hrvaški in v drugih republikah. Ljubljanski center, ki ga je vodil Janez Logar, je glavni popis, vključno s pomembnejšimi dijaškimi rokopisnimi listi, zaključil konec leta 1957 (Munda, 1960b). Prvi zvezek je izšel leta 1956 (Bibliografija rasprava, članaka in književnih radova, 1956), do konca desetletja pa so bili objavljeni še štirje. Popis člankov v listkovni obliki, ki jih je zbral center v Ljubljani, se je v obliki listkovnega kataloga ohranil v NUK.

4.4 Centralni katalogi

Vzpostavitev centralnega kataloga knjig in revij, ki jih hranijo vse knjižnice v Jugoslaviji, je bila že leta 1945 z uredbo poverjena osrednji državni knjižnici v Beogradu. Vendar so bili pogoji za njegovo vzpostavitev slabi. Osrednja državna knjižnica ni zaživela, v državi pa ni bilo enotnih katalogizacijskih in klasifikacijskih pravil, niti razvida znanstvenih in strokovnih knjižnic. Vsaka knjižnica se je z obdelavo gradiva spoprijemala po svoje. Medtem ko so bila v knjižnicah na zahodu države v uporabi še pruska katalogizacijska pravila, so se knjižnice na vzhodu države naslanjale na angleške in francoske vzore. Nova pobuda za izdelavo centralnih katalogov je prišla s strani Zveze bibliotekarskih društev Jugoslavije. Že na prvem kongresu Zveze je ta problem naslovil M. Rupel. Znanstvene in strokovne knjižnice bi morale uvesti enotna katalogizacijska pravila, vendar bi to pomenilo, da bi morale kataloge pisati na novo (Rupel, 1950, str. 42). Enoten način katalogiziranja bi bilo lažje uveljaviti znotraj republik, zato je bila sprejemljiva kompromisna rešitev, po kateri bi centralni katalog gradili na osnovi republiških katalognih lističev z manjšimi redakcijskimi posegi, predvsem pri značnici (Rojnić, 1950b, str. 69). Sicer pa so gradnjo jugoslovanskih centralnih katalogov načrtovali večplastno. Bibliografski inštitut v Beogradu naj bi skrbel za centralni katalog tuje periodike in tujih knjig, Leksikografski zavod z Zagrebu naj bi izdajal katalog domače periodike v knjižnicah Jugoslavije, po republikah pa naj bi se vzpostavili republiški centralni katalogi domače knjige, ki bi bili osnova za centralni katalog jugoslovanske knjige.

Smernice o gradnji centralnih katalogov, ki so jih sprejeli na I. kongresu Zveze bibliotekarskih društev Jugoslavije leta 1949 (Smernice za budući rad donete na Prvom kongresu Saveza društava bibliotekara FNRJ, 1950), so začeli pospešeno uresničevati po ustanovitvi Bibliografskega inštituta FLRJ in sprejemu predpisa o centralnem katalogu (Naredba o vodenju centralnega kataloga tujih knjig in časopisov, 1952). Jugoslovanski centralni katalogi so tako začeli nastajati pri Bibliografskem inštitutu. Ker so bili zasnovani kot vzajemni katalogi, si je Bibliografski inštitut prizadeval k sodelovanju pritegniti čim širši krog znanstvenih

in strokovnih knjižnic. Vanje so želeli vključiti knjižnične fonde knjižnic akademij, univerz, velikih šol, samostojnih inštitutov in samostojnih znanstvenih in izobraževalnih zavodov, muzejske in arhivske knjižnice, nacionalne knjižnice in večje mestne knjižnice ter nesamostojne specialne knjižnice tovarn. Ključnega pomena za gradnjo katalogov so bile univerzitetne in nacionalne knjižnice, ker so imele največje fonde in urejene kataloge. Knjižnicam, ki bi se odločile za sodelovanje, so priporočali, naj pri izdelavi listka za svoj katalog izdelajo tudi kopijo za centralni katalog. Zadnje naj bi mesečno ali vsaj vsake tri mesece pošiljali Jugoslovanskemu bibliografskemu inštitutu, podatke o periodiki pa dvakrat letno, v januarju in v juliju. Sodelovanje pri gradnji centralnega kataloga ni bilo obvezno. Knjižnice se iz različnih razlogov zanj niso odločale in v začetku šestdesetih let je katalogne listke prispevala le četrtnina znanstvenih in strokovnih knjižnic (270 od 1223 znanstvenih knjižnic).

Centralni katalog, ki je začel nastajati pri Jugoslovanskem bibliografskem inštitutu, je bil sestavljen iz dveh delov: iz centralnega kataloga tujih časopisov, ki je bil ustanovljen leta 1951, in centralnega kataloga tujih monografij, ki je začel delovati leta 1952.

Centralni katalog tujih monografij v knjižnicah Jugoslavije je vključeval vse tuje monografije, izdane po letu 1919. Čeprav naj bi katalog služil znanstveno-strokovnemu delu, vsebinskih omejitev pri vključevanju gradiva v katalog ni bilo. Vanj so bila vključena vsa tuja dela, ne glede na vsebino, vključno z leposlovjem. Večjih redakcijskih posegov Bibliografski inštitut ni opravljal, saj se je, ker ni imel gradiva, moral zanesti na pravilno katalogizacijo knjižnic. Njegova vloga je bila predvsem v določanju ustreznih značnic. Pri tem je Bibliografski inštitut sledil ameriškim vzorom in med drugim začel tudi z uvajanjem korporativne značnice, ki je v takratnih jugoslovanskih razmerah predstavljala veliko novost. Različni pisavi (cirilica in latinica) ter različni jeziki, ki so jih uporabljale jugoslovanske knjižnice, gotovo niso olajšali dela na centralnem katalogu. Katalog je bil urejen po avtorjih oziroma po naslovih (pri anonimnih delih), in sicer po latinski abecedi, ki je bila za karakteristične cirilske črke dopolnjena s črkami hrvaške abecede. Pri tem so se odmaknili od prakse srbskih knjižnic. Azbuko so transkribirali po navodilih za transkripcijo Sveučilišne knjižnice v Zagrebu, imena avtorjev so pisali v originalni obliki, poenotili so tudi transkripcijo srbskih, ruskih in bolgarskih imen. Žal je bil katalog brez sistematskega registra, zato ni bilo mogoče dobiti informacij o literaturi po znanstvenih disciplinah (Hodorović, 1958).

V Bibliografskem inštitutu so vsak katalogni listek izdelali v štirih izvodih. Od teh sta dva ostala v Bibliografskem inštitutu, po enega pa sta prejeli Sveučilišna knjižnica v Zagrebu in Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Slovenija je tako že od same vzpostavitve centralnega kataloga v Beogradu gradila njegovo

kopijo in slovenski raziskovalci so imeli dostop do informacij o tujih publikacijah v knjižnicah Jugoslavije že od srede petdesetih let naprej.

Centralni katalog tujih časopisov v knjižnicah Jugoslavije je vseboval podatke o naslovu, podnaslovu, kraju izhajanja ter informacijo o lokaciji, vključno s podatki o zalogi posameznih letnikov oziroma številka časopisa. Preko kazalk so bili dostopni tudi naslovi, pod katerimi je časopis v izhajal v preteklosti. Tudi ta katalog je bil urejen po latinski abecedi. Leta 1955 je bilo vanj vključenih 814 knjižnic z okoli 40.000 naslovi tujih časopisov. Do začetka šestdesetih let je število sodelujočih knjižnic močno upadlo (podatke naj bi redno pošiljalo le še 300 knjižnic) in ocenjevali so, da centralni katalog ni evidentiral kar 70 % tujih periodičnih publikacij.

Informacije o gradivu iz centralnega kataloga je Bibliografski inštitut uporabnikom posredoval brezplačno po telefonu ali pisno, vendar je bilo poizvedovanje za uporabnike kljub vsemu zamudno. Dostop do informacij so skušali pospešiti s tiskanjem kataloga. Tako rešitev je podpirala tudi Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije in predlagala, naj se dodelijo sredstva tako za tisk centralnega kataloga tujih časopisov v knjižnicah Jugoslavije, kot tudi Leksikografskemu zavodu, ki naj bi izdal centralni katalog domače periodike v knjižnicah Jugoslavije. Leta 1963 je bil tako objavljen prvi tiskani zvezek (Katalog tekuče strane periodike u bibliotekama Jugoslavije 1957–1961, 1963). Podatke zanj je prispevalo 460 knjižnic, od tega okoli 80 slovenskih. Katalog je evidentiral 11.695 naslovov tuje periodike in informiral o njeni lokaciji. Opremljen je bil s seznamom knjižnic (seznam je poleg imena vključeval tudi siglo in naslov knjižnice), transliteracijskimi tabelami, registrom lokacij posameznih naslovov ter s sistematskim registrom, urejenim po UDK. Uredniki kataloga se pri njegovi sestavi niso zanašali le na poročila knjižnic, temveč so jih preverjali z že obstoječimi tiskanimi centralnimi katalogi publikacij, med drugim tudi s slovenskim (Seznam inozemskih časopisov, ki jih prejema jo znanstvene in strokovne knjižnice v Ljubljani, 1960).

Nekateri projekti, ki jih je predlagala Zveza, pa so ostali neuresničeni. Taki so bili iniciativa za izdelavo centralnega kataloga rokopisov in dokumentov, ki se nahajajo v znanstvenih knjižnicah, ter predlogi vzpostavitve republiških in centralnega kataloga starih knjig. Sekcija za bibliografijo, katere vodenje je leta 1958 prevzel Janez Logar, vodja bibliografskega oddelka v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, naj bi določila enoten sistem bibliografskega popisa za stare knjige. Do realizacije načrta ni prišlo.

Bibliotekarska stroka je v petdesetih letih prepoznala pomen centralnih katalogov za znanstveno delo. Bili so pomemben instrument za pridobivanje informacij o dostopnosti novejšje tuje literature, predpogoj za koordinirano nabavo

gradiva in pripomoček za izdelavo retrospektivne bibliografije. V posameznih jugoslovanskih republikah so zato neodvisno od Bibliografskega inštituta in nacionalnih knjižnic začeli nastajati različni centralni katalogi. V Univerzitetni knjižnici Svetozar Marković v Beogradu so vodili centralni katalog 181 knjižnic beograjske univerze od leta 1930 (Popis tekućih stranih časopisa koje primaju biblioteke naučnih ustanova i stručnih društava u Beogradu, 1958), knjižnica Matice srpske v Novem Sadu je v sodelovanju z Zavodom za zaščito kulturnih spomenikov začela vzpostavljati centralni katalog redkih tiskov, v Sloveniji pa je centralni katalog tuje tehniške literature snovala Centralna tehniška knjižnica.

Slovenija je v primerjavi z drugimi republikami pri vzpostavljanju republiškega centralnega kataloga zaostajala. Čeprav je imela Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani že leta 1947 vse potrebno za njegovo izgradnjo,² ta kljub načelni podpori knjižnic ni začel delovati vse do leta 1961.

4.5 Od II. do IV. kongresa Zveze društev bibliotekarjev FLRJ

V času po svojem prvem kongresu se je Zveza usmerila predvsem v pripravo normativnih aktov. V načrtu je bil sprejem dveh zveznih zakonov, ki naj bi vsak posebej urejala področji ljudskih ter znanstvenih in strokovnih knjižnic. Sekcija za ljudske knjižnice je pripravila predlog zakona o ljudskih knjižnicah, medtem ko je načrt zakona o znanstvenih in strokovnih knjižnicah pripravilo hrvaško bibliotekarsko društvo. Od pomembnejših normativnih aktov so obravnavali tudi predlog pravilnika o medknjižnični izposoji (Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, 1958).

Zveza je bila občutljiva na status knjižničnih delavcev, ki so bili podcenjeni v primerjavi s podobnimi poklici. Aktivno se je zavzemala za izenačenje učiteljskega in knjižničarskega poklica. Glede znanstvenih knjižnic pa so pričakovali izenačitev njihovega statusa z znanstvenimi inštituti.

Na strokovnem področju so začeli pripravljati priročnik za knjižničarje ljudskih knjižnic in jugoslovansko izdajo tablic decimalne klasifikacije. Zveza je bila tudi iniciator mikrofilmanja redkih knjig, časopisov in časnikov. Projekt je podprl Zvezni svet za znanost in kulturo in po državi so sistematično začeli z mikrofilmanjem knjižnične gradiva.

² M. Rupel, ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, je pripravil načrt izgradnje kataloga, izdelan je bil priročnik za katalogizacijo in popis knjižnic, ki bi lahko v njem sodelovale. Načrt je bil posredovan republiškemu ministrstvu za prosveto, vendar ni prejel podpore (Centralni katalog, [1947]).

Drugi kongres Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije je bil ponovno organiziran v Sloveniji, v prostorih Pokrajinskega muzeja v Mariboru leta 1951, s čimer so obeležili tudi 50. letnico delovanja mariborske študijske knjižnice in 60. letnico njenega direktorja Janka Glazerja. Ambicioznim načrtom in optimističnim začetkom delovanja Zveze navkljub je dogajanje na kongresu dodobra spreminilo vrstni red priorit. Posvetovanje je zaznamoval konflikt med bibliotekariji znanstvenih in knjižničarji ljudskih knjižnic. Spor je imel ideološke korenine in je izhajal iz vloge posameznih vrst knjižnic, ki naj bi jo le-te odigrale pri kulturnem in znanstvenem razvoju družbe, predvsem pri kulturnem dvigu ljudskih množic. Slednje je izpostavljajl program socialistične izgradnje Komunistične partije Jugoslavije (V. kongres Komunistične partije Jugoslavije, 1948, str. 534). Na ta izhodišča in verjetno tudi na članstvo v omenjeni stranki so se naslonili kritiki dotedanjega dela Zveze. Očitali so ji, da je na kongresu več bibliotekarjev iz znanstvenih kot iz ljudskih knjižnic in da Zveza ni posvečala dovolj pozornosti problemom ljudskih knjižnic. V patetično intonirani diskusiji so se spraševali, zakaj na kongres niso prišli tovariši iz majhnih knjižnic, »ki se na terenu borijo za vsakega bralca, tisti, ki se borijo za prostore, tisti ki prosvetljujejo narod?« (Drugi i treči kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, 1958, str. 10–11). Podobnega očitka je bil deležen tudi izbor bibliotekarjev za mednarodna srečanja in vključevanje knjižničarjev ljudskih knjižnic v delovna telesa kongresa. Po mnenju kritikov ni delovala niti Sekcija za ljudske knjižnice, saj naj bi njeno delo ovirala uprava Zveze. Zagovorniki ljudskih knjižnic so zahtevali prevlado v upravi Zveze in v odboru za oblikovanje resolucije posvetovanja. Vanj naj bi bili vključeni trije predstavniki ljudskih knjižnic, med njimi tudi tovarišica Mara Šlajpah. Izraženi očitki so imeli močno ideološko ozadje in majave strokovne temelje. Sekcijo za ljudske knjižnice pri Zvezi je vodila Roza Mencin, inštruktorica za knjižnice iz Ljubljane, člani sekcije pa so bili predstavniki republiških sekcij ljudskih knjižnic. V obdobju med kongresoma je pripravila osnutek zakona o ljudskih knjižnicah in ga poslala v razpravo republiškim društvom. Delegate za udeležbo na kongresu so izbirala republiška društva, za udeležbo na mednarodnih posvetovanjih pa je Zveza izbirala specialiste glede na tematiko posvetovanja. Tudi med člani, izbranimi za oblikovanje resolucije, je bil specialist za ljudske knjižnice. Povod za spor je bila verjetno odločitev uprave Zveze, da določenim članom sekcije zaradi finančne stiske zavrne študijski obisk knjižnic po Jugoslaviji, na osnovi katerega naj bi bil napisan priročnik za ljudske knjižnice. Po mnenju uprave Zveze naj bi bil priročnik teoretično delo, pregled stanja pa bi bilo mogoče opraviti tudi z anketiranjem. Glas razuma, da problemov ljudskih knjižnic ne gre postavljati pred probleme drugih vrst knjižnic, je bil preslišan.

Drugi kongres Zveze si je sicer zastavil podobne cilje kot prvi, vendar je bila intervencija ljudskih knjižnic uspešna in temu je bil prirejen tudi vrstni red zastavljenih nalog: zakon o ljudskih knjižnicah je pristal na čelu priorit.

Sicer pa je bil med novimi društvenimi nalogami tudi prevzem sindikalnih funkcij, s čimer bi bilo Zvezi omogočeno sodelovanje pri sprejemanju zakonodaje, ki se nanaša na materialni položaj knjižničnih delavcev. Zveza je pozvala republiška društva, da pristopijo k sindikatu, kar so ta tudi storila. Slovensko bibliotekarsko društvo je prevzelo sindikalne funkcije leta 1954.

Zveza se je ukvarjala še z uvajanjem družbenega upravljanja v knjižnice ter pripravila predlog organizacije in uvajanja knjižničnih odborov v knjižnice (Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, 1958, str. 56–57). Pri tem je prišlo do ponovnega razhajanja med ljudskimi in znanstvenimi knjižnicami. Knjižnični odbori bi lahko koristili (samostojnim) ljudskim knjižnicam, medtem ko so bile (praviloma nesamostojne) znanstvene knjižnice mnenja, da je uvajanje teh organov preuranjeno. Dobrodošla novost je bila uvedba republiške komisije za bibliotekarsko stroko in koordinacijo med knjižnicami republike. Sestavljali naj bi jo predstavniki vseh tipov knjižnic, republiškega društva bibliotekarjev, univerz, akademij znanosti, zveze kulturno-prosvetnih društev, zveze narodnih knjižnic in sveta za kulturo ljudskih republik.

Zvezi je v obdobju po drugem kongresu uspelo uresničiti le manjši del svojih ambicioznih načrtov. Pri urejanju področja knjižničarstva na zvezni ravni je prišlo do zasuka in namesto dveh zakonov (zakona o ljudskih knjižnicah in zakona o znanstvenih in strokovnih knjižnicah) naj bi področje urejal enoten zakon o knjižnicah. Nič več uspeha ni bilo z enotnim pravilnikom za medknjižnično izposajo. Čeprav so jo knjižnice v praksi že izvajale, predlog pravilnika o medknjižnični izposaji, ki ga je izdelala Zveza, ni bil uradno potrjen. Tudi prevzem sindikalne vloge Zvezi ni prinesel pričakovanih rezultatov. Na predlog sindikata je bil sicer izdelan načrt uredbe o nazivih, plačah in napredovanju v bibliotekarski stroki, ki pa ga Zvezni sekretariat za prosveto in kulturo ni podprl. Neuspešni so bili tudi z zahtevo po izenačenju knjižničarskega in učiteljskega poklica (Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, 1958).

Nič drugače ni bilo pri uresničevanju strokovnih nalog. Navkljub novemu vodstvu Sekcije za ljudske knjižnice, ki jo je od drugega kongresa naprej vodila Mara Šlajpah, sekcija ni izpolnila ambicioznega načrta, ki si ga je zadala. Večina od zadanih nalog (priprava zakona o ljudskih knjižnicah, izdajanje kvalitetne literature, vzgoja strokovnih delavcev, teoretično raziskovanje na področju ljudskih knjižnic, vzpostavitev biblioteknih centrov, povezovanje s tujino) je v obdobju med drugim in tretjim kongresom ostala neuresničena. Ideja o zakonu o ljudskih knjižnicah je bila na zvezni ravni opuščena, napredka pa ni bilo niti na republiških ravneh, kjer so čakali na sprejem zveznega zakona o knjižnicah. Neuresničena je ostala enoletna knjižničarska šola za kandidate s srednjo šolo, spodletelo je tudi uvajanje predmeta bibliotekarstva v zadnje letnike učiteljišč

(kar je nekaj let sicer delovalo v Srbiji in Sloveniji). Prav tako niso bili uspešni z ustanavljanjem novih knjižničnih centrov po republikah (Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, 1958).

Pač pa je bila v svojih prizadevanjih uspešna Sekcija za bibliografijo, ki je bila ustanovljena po drugem kongresu. Slovenijo je v njej zastopal Janez Logar, vodja bibliografije v NUK. Osnovna naloga sekcije je bila koordinirati bibliografsko delo ter zbirati podatke o stanju in delu na tekoči, retrospektivni in strokovni bibliografiji v državi. Za tisk so pripravili bibliografijo bibliografij za obdobje 1945–1955 in v ta namen izdelali tudi kratka navodila za enoten popis bibliografskih enot. Sekcija je celo izdala številko bibliografskega informativnega biltena, v kateri so bili obravnavani bibliografski problemi v državi in v inozemstvu, ter v posebni publikaciji Unesca objavila poročilo o bibliografskem delu v Jugoslaviji (Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, 1958).

III. kongres Zveze je bil leta 1956 v Zadru, ob stoletnici ustanovitve Znanstvene knjižnice v Zadru. V Zvezo je bilo včlanjenih vseh 6 republiških društev s skupaj 1269 člani, od tega je bilo 265 članov iz Slovenije. Za predsednika Zveze je bil izvoljen Mirko Rupel, ravnatelj NUK, zato je bil v obdobju med letoma 1956 in 1959 (to je do IV. kongresa Zveze) njen sedež v Ljubljani. V primerjavi s prvima dvema kongresoma je bil tretji v marsičem prelomen, saj sta ga zaznamovala kritičen pristop in večja strokovna širina predvsem pri obravnavanju ljudskih knjižnic. Prvič so bile med strokovnimi temami obravnavane tudi šolske in sindikalne knjižnice (Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, 1958).

Na kongresu so ustanovile svojo sekcijo tudi znanstvene knjižnice, kar so povzele tudi republiška društva. V obdobju po tretjem kongresu se je sekcija posvetila izdelavi strokovnega priročnika za bibliotekarje, pravilnika o medknjižnični izposoji, zaščiti knjižničnega gradiva in organizaciji izobraževalnih tečajev za knjižničarje. Zaradi različnih nalog, s katerimi se je ukvarjala, so ustanovili več komisij, med prvimi komisijo za katalogizacijo in nabavo ter komisijo za zaščito knjižničnega gradiva. Pomembno vlogo v prizadevanjih za zaščito knjižničnega gradiva je odigral Alfonz Gspan, vodja rokopisnega oddelka NUK, ki se je ob pomoči Unescove štipendije štiri mesece izpopolnjeval na Inštitutu za patologijo knjige v Rimu. Sekcija je obravnavala tudi vprašanja bibliotekarske strokovne periodike in pripravila vse potrebno za začetek izdajanja jugoslovanskega bibliotekarskega strokovnega časopisa.

Ljudske knjižnice pa se kljub vsesplošni podpori niso razvijale po pričakovanjih in splošno sprejeto mnenje je bilo, da mreže ljudskih knjižnic ne bo mogoče razviti brez strokovne in druge pomoči republiških centrov. Zato naj bi jih čimprej

ustanovili v republikah, kjer jih še ni bilo, že obstoječim pa zagotovili zadostna sredstva za njihovo dejavnost. Tudi večje in urejene ljudske knjižnice naj bi nudile pomoč vaškim knjižnicam. V mrežo ljudskih knjižnic naj se vključijo tudi sindikalne knjižnice, ki naj bodo javno dostopne, predvsem v mestih, kjer ni javnih ljudskih knjižnic. V strokovnem pogledu naj sindikalne knjižnice izpolnjujejo enake zahteve kot ljudske knjižnice, organizacijsko pa naj se povezujejo z osrednjo delavsko knjižnico republike, ki jim bo nudila tudi strokovno pomoč.

Zveza je pri načrtovanju razvoja sindikalnih oziroma delavskih knjižnic morala upoštevati stališča Zveze sindikatov. Ti so sindikalne knjižnice vsestransko podpirali, se zavzemali za njihov razvoj in tako posredno usmerjala tudi stališča Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije. Konec decembra 1957 je Komisija za kulturno-prosvetno delo Centralnega sveta Zveze sindikatov Jugoslavije razpravljala o delavskih knjižnicah in izpostavila, da le-te niso le stvar sindikalnih organizacij, temveč cele društvene skupnosti, posebej še podjetij in bibliotekarskih organizacij. Zvezo bibliotekarskih društev je spodbujala, naj osnuje sekcijo za delavske knjižnice, s čimer bi zagotovila dvig strokovnosti in enotno organizacijo delavskih knjižnic (Berčič, 1959, str. 57). Zveza bibliotekarskih društev se je na iniciativo odzvala leta 1958 z ustanovitvijo posebne komisije za sindikalne knjižnice pod vodstvom Slavomira Milosavljevića iz Beograda. Komisije za sindikalne knjižnice naj bi se ustanovljale tudi pri republiških sekcijah za ljudske knjižnice. Vzpodbudile naj bi strokovni razvoj delavskih knjižnic, ki naj jih vodijo knjižničarji, ter poskrbele za izdelavo programov in tečajev za njihovo usposabljanje. Neposredno pomoč sindikalnim knjižnicam bi lahko nudile velike centralne delavske knjižnice ali pa bibliotečni centri, v katerih bi deloval inštruktor za sindikalne knjižnice. Centralne delavske knjižnice naj bi majhne kolektive zalagale s knjigami, pri čemer bi lahko pomagale tudi ljudske knjižnice. Za povezavo med ljudskimi in sindikalnimi knjižnicami, ki naj bi sodelovale pri nabavi gradiva in promociji knjižnične dejavnosti, pa naj bi skrbela društva bibliotekarjev (Berčič, 1959, str. 57).

Šolske knjižnice so bile prvič posebej uvrščene na dnevni red šele na tem kongresu. Izpostavili so specifične naloge, po katerih se razlikujejo od pionirskih oziroma mladinskih knjižnic, s katerimi so jih doslej enačili. Tako naj bi bila nabavna politika šolske knjižnice usklajena s programom šole, srednješolske knjižnice pa naj načrtno izvajajo bibliopedagoško delo ter dijakom predstavijo naloge knjižnic in način njihovega delovanja. Ugotavljali so, da so šolske knjižnice zelo številne, vendar slabo (uporabljali so izraz »diletantsko«) vodene. Ljudskim knjižnicam so predstavljale moteč element, ker so jih učenci in dijaki obremenjevali z zahtevami po šolskem čtivu, breme, ki so ga ljudske knjižnice zavračale. V Sloveniji je sicer Svet za šolstvo SR Slovenije predlagal Sekciji za

ljudske knjižnice, da bi izdelala priročnik, ki bi bil obvezen za vse šolske knjižnice.³ Obenem je bil s Svetom za šolstvo dosežen sporazum, da se v biltenu Zavoda za šolstvo objavljajo priporočene knjige, ki podpirajo učni program, s čimer bi omogočili ustrežnejšo nabavo gradiva v šolskih knjižnicah.

V skladu s tem je Sekcija za ljudske knjižnice oblikovala sedem strateških nalog za svoje prihodnje delovanje (Berčič, 1959, str. 53). Med najpomembnejšimi cilji so bili uvajanje društvenega upravljanja v knjižnice, vzpostavitev bibliotečnih centrov, uvajanje prostega pristopa v knjižnice, ustanavljanje otroških knjižnic in oddelkov, ureditev šolskih knjižnic, utrjevanje sindikalnih knjižnic ter skrb za strokovno izobraževanje bibliotekarjev ljudskih knjižnic. Vendar ambiciozni načrt ni prinesel pričakovanih sadov. Še naprej se je zatikalo pri ustanavljanju bibliotečnih centrov, ker na republiških ravneh ni bilo razumevanja za njihovo strokovno poslanstvo. V Sloveniji je bil na primer namesto bibliotečnega centra pri Zveznem sekretariatu za prosveto in kulturo ustanovljen referat za knjižnice z inšpektorsko službo za narodne (ljudske) knjižnice. Tudi uvajanje prostega pristopa je potekalo prepočasi. Še najbolje je bilo v Srbiji, kjer so pripravljali ureditev prostega pristopa po UDK, v Sloveniji in na Hrvaškem pa so v ta namen pripravljali posebna skripta. Več uspeha je bilo z ustanavljanjem otroških knjižnic, vendar so tudi pri njih naleteli na problem postavitve po UDK, ki ni bil primeren za zbirke otroške literature. Bosna in Hercegovina ter Hrvaška sta zato zanje izdelali svoje klasifikacijske sheme (Berčič, 1959, str. 55–56).

Pač pa je Sekcija za bibliografijo, katere vodenje je leta 1958 prevzel Janez Logar, v obdobju med tretjim in četrtem kongresom Zveze zaključila pomembno nalogo: za tisk so pripravili *Bibliografijo bibliografij Jugoslavije 1945–1955*. Zveza, ki je prevzela tudi iniciativo za izdelavo republiških in jugoslovanskega centralnega kataloga starih knjig, pa je sekciji poverila nalogo, naj pripravi enoten sistem bibliografskega popisa za stare knjige.

Nadaljevala so se tudi prizadevanja za sprejem zveznega zakona o knjižnicah. Leta 1957 je Zveza pripravila novo redakcijo predloga in si po svojih predstavnikih v komisiji Zveznega sekretariata za prosveto in kulturo prizadevala za njegov sprejem. Vendar je bil predlog zakona zavržen kot preveč podroben, zato so leta 1958 izdelali novo verzijo, ki je vključevala le temeljne določbe in tako puščala republiškim zakonom prostor za urejanje podrobnosti. Bibliotekarji so optimistično pričakovali skorajšnje sprejetje zakona, posebej še, ker so bili nanj vezani drugi, pomembni predpisi (na primer Pravilnik o medknjižnični izposoji, ki ga je

³ Priročnik, izdelavo katerega je prevzela Mara Šlajpah, do konca šestdesetih let ni bil izdan.

Zvezni sekretariat za prosveto in kulturo zadržal do sprejetja zveznega zakona o knjižnicah) (Berčič, 1959, str. 45).

Zveza je prav tako nadaljevala s prizadevanji za primerno umestitev knjižničnih delavcev v sistem javnih uslužbencev in njihovo ustrezno nagrajevanje ter za ustrežnejšo ureditev šolanja knjižničnih delavcev. Med drugim so pozvali univerze, naj ustanovijo katedre za bibliotekarstvo, vključno s podiplomskim študijem. V tem obdobju so se strokovni knjižničarski delavci s končano srednjo šolo v Sloveniji lahko izobraževali le na občasnih enoletnih tečajih.

Medtem ko se je strokovna dejavnost Zveze bolj ali manj uspešno nadaljevala v načrtani smeri, pa je sindikalna dejavnost zveze začela pešati in leta 1959 so bile sindikalne naloge dokončno izločene iz dela bibliotekarskih društev.

Konec petdesetih let je Zveza na svojem IV. kongresu, ki se je odvijal od 27. do 29. maja 1959 v Beogradu (Četrti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, 1959), potrdila in nadgradila že utečene strokovne usmeritve. Čeprav so se vedno pogosteje pojavljala mnenja, da zvezni zakon ne bo sprejet, je Zveza še vedno vztrajala. Podprla je tudi idejo o strokovnih bibliotekarskih organih, ki naj jih vzpostavijo pristojne oblasti zaradi evidence in koordinacije dela knjižnic ter nadzora nad njihovim delom. S tem bi zagotovili enoten razvoj na področju knjižničarstva, ki bi ga podpirali tudi bibliotečni centri. Še vedno je bil močan podarek na razvoju mreže ljudskih knjižnic. Te naj razširijo in ojačajo svojo mrežo v okrajnih in občinskih centrih, kjer pa ni pogojev za ustanovitev knjižnice, naj se ustanovljajo čitalnice. Njihov razvoj naj gre v smeri izvajanja nalog bibliotečnih centrov, ki naj podpirajo knjižnice v okraju oziroma občini, jim zagotavljajo dobavo knjig ter nudijo strokovno pomoč prosvetnim delavcem, ki so zadalženi za šolske knjižnice. Na posvetovanju je bil v zvezi z razvojem knjižnične mreže prvič uporabljen izraz matična knjižnica, vendar še ne v pomenu oziroma funkcijah, ki jim jih je pripisal slovenski Zakon o knjižnicah leta 1961. V kontekstu organizacije potujočih knjižnic ga je uporabil Avgust Vižintin (Vižintin, 1959).

Jasneje je bil zarisani tudi profil šolske knjižnice: šolam z večjim številom učencev je treba zagotoviti sredstva za knjižnico; šolska knjižnica naj zagotavlja priročno literaturo in literaturo, ki je za učence obvezna; v knjižnici naj se nastavi strokovni delavec, kjer pa to ni mogoče, naj se učitelju, ki skrbi za knjižnico, zmanjša število predavanj na račun dela v knjižnici.

Poleg tega si je Zveza zadala še druge naloge. Prizadevala naj bi si za ustrezno vrednotenje nacionalnih knjižnic, osrednjih knjižnic univerz in knjižnic akademij; za sistematično reševanje prostorske problematike knjižnic (kar je pomenilo nove zgradbe za znanstvene knjižnice in ustrezne prostore za ljudske

knjižnice); za zadostna finančna sredstva za nabavo gradiva in za ustrezno povečanje števila zaposlenih, usklajeno z rastjo fonda. Posebno pozornost je treba posvetiti razvoju bibliografsko-informativne službe pri znanstvenih knjižnicah in prizadevanjem za popularizacijo knjige v ljudskih knjižnicah; knjižnice naj sodelujejo pri nabavi knjižničnega gradiva pa tudi s centralnim katalogom, za kar jim je treba zagotoviti potrebna materialna sredstva. Da bi lahko knjižnice znanstvenim delavcem posredovale informacije, naj Bibliografski inštitut v Beogradu natisne centralni katalog tujih časopisov v knjižnicah Jugoslavije, Jugoslovanski leksikografski zavod v Zagrebu pa naj izda centralni katalog domače periodike v knjižnicah Jugoslavije. Po republikah naj se ustanovijo centralni republiški katalogi domače knjige, s čimer bi bila dana osnova za izdelavo centralnega kataloga jugoslovanske knjige. Pospeši naj se delo na izdelavi retrospektivne bibliografije knjig posameznih republik, velike knjižnice naj razvijajo svoje bibliografsko-informacijske službe, sekcija za bibliografijo pa naj nadaljuje z zbiranjem gradiva za bibliografijo bibliografij ter gradiva za bibliografijo bibliotekarske literature.

Med prihodnjimi nalogami Zveze je bila še posebej poudarjena strokovna pomoč delavskim knjižnicam, ki naj se realizira v obliki urejanja knjižnic, usposabljanja strokovnih bibliotekarskih delavcev ter organiziranja bibliografsko-informativne službe v večjih delavskih knjižnicah.

Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije je bila članica mednarodnih knjižničarskih organizacij oziroma združenj in je petdesetih letih v njih tudi aktivno sodelovala. Slovenski bibliotekarji so prav preko članstva v Zvezi vstopali v mednarodne organizacije in v mednarodnem okolju sooblikovali razvoj knjižničarstva. Tako se je leta 1953 Mirko Rupel udeležil XIX. sestanka Federation internationale de association bibliotecaires (FIAB) na Dunaju. Leto kasneje je Zveza organizirala XX. sestanek FIAB v Zagrebu. Ob tej priložnosti je Pavle Kalan postal član komisije FIAB za katalogizacijo in sodeloval pri pripravi Pariških načel. Unescova štipendija je Alfonzu Gspanu omogočila študijsko izpopolnjevanje na Inštitutu za patologijo knjige v Rimu leta 1955. Mirko Rupel se je leta 1958 udeležil enomesečnega seminarja o delu nacionalnih knjižnic na Dunaju v organizaciji Unesca, kjer je bil vodja delovne skupine za bibliografska vprašanja (imenovan od Unesca). Kot predsednik Zveze je sodeloval tudi na Unescovi mednarodni konvenciji o izmenjavi uradnih publikacij leta 1958 v Bruslju.

4.6 Dokumentacijska dejavnost

Hitro razvijajoča se jugoslovanska industrija je ob porastu znanstvenih raziskav po letu 1945 potrebovala ažuren vsebinski pregled objav v znanstvenem in

strokovnem tisku, predvsem člankov, objavljenih v revijah, ter pregled objav v sivi literaturi. Odgovor je ponudila dokumentalistika, ki je knjižnično dejavnost nadgrajevala z analitično obdelavo dokumentov, dodajanjem povzetkov in anotacij ter usmerjeno informacijsko dejavnostjo, katere najbolj pogosto orodje so bili v tem obdobju tiskani informativni bilteni. V primerjavi s knjižnično dejavnostjo, ki je za objekt svojega dela imela predvsem knjigo, brošuro in periodično publikacijo, je dokumentalistika črpala podatke iz širšega nabora virov. V skladu s potrebami je upoštevala standarde, patente, rezultate raziskav in podobno, gradivo, ki doslej praviloma ni bilo predmet obravnave v knjižnicah. Podobno kot bibliografija se je dokumentacijska dejavnost usmerjala v analitično obdelavo publikacij. Njen glavni namen je bil zagotavljati informacije o novostih na določenem znanstvenem oziroma strokovnem področju. Kljub očitni sorodnosti z bibliotekarstvom in izvorom v bibliografski dejavnosti (Ledinek, 1961) so dokumentalistiko razumeli kot posebno delovno področje, vezano na postopke ekstrahiranja in posredovanja informacij. Njeno področje dela je obsegalo zbiranje, selekcijo in klasifikacijo primarnih dokumentov (članki, knjige, standardi, patenti ...), izdelavo in shranjevanje sekundarnih dokumentov (referatni časopisi, strokovne bibliografije z anotacijami ...) ter uporabo in razširjanje informacij (Melihar, 1962). Njeni začetki so bili vezani na področje tehnike in naravoslovja in sprva se je dokumentacija razvijala vzporedno s knjižničarstvom, ločeno od njega, praviloma v specializiranih ustanovah in pod okriljem organizacij tehnikov in inženirjev. Prispevke o dokumentalistiki je v petdesetih letih že objavljala srbska bibliotekarska revija *Bibliotekar* (Prielmajer, 1954, 1955), medtem ko segajo prvi prispevki na to temo v reviji *Knjižnica* oziroma v drugi slovenski strokovni literaturi v šestdeseta leta (glej npr. Podpac, 1960; Ledinek, 1961; Melihar, 1962; Savić, 1962 in drugi).

V Jugoslaviji je bil nosilec dokumentacijske dejavnosti od leta 1949 Jugoslovanski center za tehnično in znanstveno dokumentacijo (Jugoslovanski center za tehničko i naučno dokumentacijo) v Beogradu, za ustanovitev katerega je zaslužen Boris Kidrič (Savić, 1962). Center je že leta 1953 izdal izčrpen priročnik (*Dokumentacija u preduzećima i ustanovama*, 1953), ki je prinesel sistematičen pregled dokumentacijskega gradiva, vrst virov ter konkretna navodila za organizacijo dokumentacijske službe oziroma birojev za dokumentacijo v podjetjih, vključno z navodili za katalogizacijo in uporabo sistema univerzalne decimalne klasifikacije. Predstavljena je bila mreža jugoslovanske tehnične in znanstvene dokumentacije, katere jedro so poleg centra v Beogradu predstavljali še republiški centri, center za dokumentacijo v Zagrebu in Centralna tehniška knjižnica pri Tehnični visoki šoli, ki je v Sloveniji prevzela to vlogo. Med osnovnimi nalogami centrov so bile zbiranje strokovne literature, izdajanje biltena dokumentacije strokovne literature, vzpostavitev dokumentacijske kartoteke in posredovanje informacij o strokovni literaturi.

Od leta 1950 je Jugoslovanski center za tehnično in znanstveno dokumentacijo izdajal tudi *Bilten dokumentacije*, imenovan tudi *Zeleni bilten* (Bilten dokumentacije, 1950 –). Zanimanje zanj je bilo veliko, saj je že leta 1953 izhajal v nakladi 26.508 izvodov in je do leta 1961 vključeval informacije o člankih iz 2700 tujih in 300 domačih časopisov, urejenih po sistemu UDK. Po letu 1952 je obdelava znanstvenih in strokovnih revij potekala po republikah v koordinaciji centra v Beogradu. Ta je skrbel za naročanje revij: poleg lastnega izvoda je duplikat revije poslal republiškem centru v obdelavo, kasneje pa je izvod postal last strokovnih oziroma znanstvenih knjižnic republike, v slovenskem primeru Centralne tehniške knjižnice. Z letom 1954 pa je zvezni center v obdelavo vključil tudi revije, ki so jih naročala podjetja. Strokovno jedro centra je predstavljal oddelek za informacije, ki ga je sestavljalo več skupin inženirjev dokumentalistov. Ti so skrbeli za redakcijo Biltena, izbor gradiva za obdelavo, izdelavo dokumentacijske kartoteke in posredovanje informacij. Za nabavo, urejanje in hranjenje gradiva pa je skrbel knjižnica centra. V okviru centra je deloval tudi fotolaboratorij za izdelavo mikrofilmov oziroma fotografskih kopij dokumentov. Leta 1954 so izdelali preko 82.000 mikrofilmskih posnetkov in preko 32.000 fotografskih kopij. Veliko zanimanje za gradivo priča o uspešni diseminaciji informacij.

Za ustrezno dokumentacijsko službo, ki bi podpirala sodoben tehnološki razvoj, naj bi poskrbela podjetja z ustanavljanjem birojev za dokumentacijo. Ti naj bi bili sestavljeni iz treh delov: strokovne knjižnice (ki naj bi skrbel za knjige, periodiko, standarde in drugo knjižnično gradivo), dokumentacijske kartoteke (ki naj bi jo sestavljala kartoteka, referalni časopisi in priročniki) ter specialne dokumentacije (v okviru katere naj bi skrbeli za patente, strokovna poročila in tehnični arhiv podjetja) (Dokumentacija, 1953).

5 Neuresničeni načrti

Kljub nespornim dosežkom, ki jim je na področju razvoja knjižnic in knjižničarstva botrovala Zveza, pa v opisanem obdobju niso uspeli izboljšati umeščenosti knjižničarjev in bibliotekarjev v sistem nagrajevanja državnih uslužbencev, niti sprejeti pravilnika o medknjižnični izposoji ter zveznega zakona o knjižnicah.

Vzpostavitev mehanizmov, ki bi omogočali medknjižnično izposajo, je bila med pomembnejšimi nalogami Zveze ter znanstvenih in strokovnih knjižnic. Njen pomen je že na prvem kongresu Zveze leta 1949 izpostavil Matko Rojnić, ravnatelj hrvaške nacionalne knjižnice (Rojnić, 1950b). Medknjižnična izposoja bi se morala vzpostaviti in krepiti tako med knjižnicami v državi, s posredovanjem osrednjih knjižnic posameznih republik pa tudi s knjižnicami v tujini. Pri tem je

bila pomembna vloga republiških nacionalnih knjižnic, ki naj bi v okviru republik opravljale vlogo posrednika med domačimi in tujimi knjižnicami, saj so zadnje nerade posojale gradivo manjšim in neznanim knjižnicam. V medknjižnični izposoji naj bi sodelovale predvsem znanstvene in strokovne knjižnice, čeprav so se nekateri bibliotekarji zavzemali tudi za uvajanje medknjižnične izposoje v ljudskih knjižnicah. Znanstvene knjižnice so sicer v praksi že izvajale te aktivnosti, medtem ko ljudske knjižnice do srede petdesetih let z izposajo knjig med knjižnicami še niso imele izkušenj.

Medknjižnično izposajo je bilo brez centralnih katalogov in ažurnih bibliografij nemogoče izvajati v rokih, ki bi se nam danes zdeli še sprejemljivi za uporabnike. Zaradi pomanjkanja deviz in sredstev za nabavo nasploh pa so jo kljub temu obravnavali kot instrument, prepotraben za podporo znanstvenemu delu. Skupaj s problematiko koordinirane nabave je bila glavna tema sestanka vodij velikih znanstvenih knjižnic leta 1958, ki ga je organiziral Zvezni sekretariat za prosveto in kulturo. Postopke medknjižnične izposoje bi bilo treba po mnenju bibliotekarjev formalizirati in sprejeti pravilnik o medknjižnični izposoji. Slovensko bibliotekarsko društvo je bilo zaproseno za pripravo gradiva in predlog pravilnika je bil večkrat obravnavan v okviru Zveze. Vendar jugoslovanski pravilnik o medknjižnični izposoji do konca petdesetih let ni bil sprejet, saj je Zvezni sekretariat za prosveto in kulturo odločil, da je treba počakati na sprejem zakona o knjižnicah. Zglajena niso bila niti nesoglasja med knjižnicami, zato je Zveza sprejela odločitev (Peti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, 1964), da naj republike izdajo svoje predpise in pri tem pa upoštevajo predlog pravilnika oziroma navodila, ki jih je glede medknjižnične izposoje že sprejela Hrvaška.

Potem ko so bili v štiridesetih letih sprejeti predpisi o osrednji državni knjižnici, obveznem izvodu tiska, o bibliotekarskih nazivih ter o Jugoslovanskem bibliografskem inštitutu (predstavljeni so v poglavju 2, zato jih tu ne navajamo), je manjkal le še krovni zvezni zakon o knjižnicah, ki bi zaokrožil in normativno vzpostavil knjižnični sistem. V začetku petdesetih let je že kazalo, da bodo na jugoslovanskem nivoju sprejeti ne le krovni zakon o knjižnicah temveč tudi ločeni zakoni o ljudskih knjižnicah ter o znanstvenih in strokovnih knjižnicah. Na prvem kongresu Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije leta 1949 je bilo sklenjeno (Smernice za budučí rad donete na Prvom kongresu Saveza društava bibliotekara FNRJ, 1950), da naj sekcija za ljudske knjižnice pripravi uredbo o ljudskih knjižnicah, hrvaško bibliotekarsko društvo pa zakon o znanstvenih in strokovnih knjižnicah. Strokovne razprave o vsebini zakona so se intenzivirale po letu 1952 in sredi petdesetih let je že kazalo, da bo predlog zakona obravnavala Zvezna ljudska skupščina. Kot vemo iz povzetka predloga zakona, ki ga je v reviji *Knjižnica* objavil Branko Berčić (Berčić, 1957), je predlog zakona obsegal šest poglavij. Prvo poglavje je vsebovalo splošne določbe o tem, kdo lahko

ustanovi knjižnico in kako se le-ta vzdržuje. Izposoja knjig naj bi bila brezplačna, upravljanje knjižnice pa družbeno. Drugo poglavje je obravnavalo naloge in delo znanstvenih knjižnic, tretje strokovne in šolske knjižnice, četrto poglavje pa je urejalo ljudske knjižnice. Te naj bi ustanavljali in vzdrževali občinski ljudski odbori, strokovni nadzor pa bi opravljal republiški center, praviloma vzpostavljen pri osrednji republiški knjižnici. Peto poglavje je določalo vodenje knjižnic, ki naj bi temeljilo na načelih družbenega upravljanja. Poleg organov družbenega upravljanja v posameznih knjižnicah je predlog zakona predvideval tudi republiške komisije za bibliotekarsko stroko in za koordinacijo dela med knjižnicami. Sestavljali bi jo predstavniki vseh vrst knjižnic, društva bibliotekarjev, univerze, akademije znanosti, zveze prosvetnih društev in republiškega sveta za prosveto in kulturo (Berčič, 1957). Predlog zakona je bil zavržen kot preveč podroben. Konec petdesetih let je bilo že očitno, da do sprejema zveznega zakona ne bo prišlo in da bo področje knjižničarstva prepuščeno republiškim zakonodajam.

Delo na zveznem zakonu o knjižnicah je zahtevalo velik, a žal brezploden angažma strokovnih delavcev, zavlačevanje z njegovim sprejetjem pa je oviralo tudi sprejem prepotrebnih pravilnikov. Zato ne preseneča, da so posamezne republike začele sprejemati republiške zakone o knjižnicah, med zadnjimi, leta 1961, tudi Slovenija (Zakon o knjižnicah, 1961). Leta 1957 je bil v Bosni in Hercegovini sprejet prvi jugoslovanski republiški zakon o knjižnicah (Zakon o bibliotekama, 1957). Izhajal je iz strokovnih predlogov, izdelanih v okviru Zveze, in uzakonil shemo organizacije knjižnic v tej republiki. Zakon je razlikoval med različnimi vrstami knjižnic in jih delil na splošne (ljudske), znanstvene, strokovne in šolske. Za vsako vrsto knjižnic so bile določene naloge. Subjekti, ki ustanavljajo knjižnice, morajo že ob njihovi ustanovitvi zagotoviti ustrezen fond, prostore, opremo in zaposlene. Ljudske knjižnice so morale organizirati otroške oddelke, čitalnice in premične knjižnice. V vsaki občini je morala delovati ljudska knjižnica, ki je izvajala tudi matične naloge. Znanstvene knjižnice se delili na splošne in specialne znanstvene, mednje so uvrščali tudi knjižnice verskih ustanov. Zakon je natančno določal naloge Narodne biblioteke kot osrednje splošne znanstvene knjižnice Bosne in Hercegovine (BIH). Ta naj bi med drugim gradila nacionalno zbirko (dela natisnjena v BIH, dela ki se nanašajo na BIH, dela piscev, ki izhajajo iz BIH, rokopise, dela BIH piscev, objavljena v drugih državah, vključno s knjigami, ki so iz kakršnihkoli razlogov prepovedane); izdelovala tekočo in retrospektivno bibliografijo ter skrbela za razvoj bibliografskega dela; vodila centralni katalog znanstvenih, strokovnih in redkih knjig, ki se nahajajo v javnih in zasebnih knjižnicah, skrbela za medknjižnično izposajo; skupaj z ustanovami za zaščito kulturnih spomenikov skrbela za zaščito knjig, rokopisov in drugega knjižničnega gradiva kot tudi celih knjižnic na področju BIH ter skrbela za strokovni razvoj knjižničnih delavcev in napredek bibliotekarstva. Šolske knjižnice je zakon delil še na šolarske in učiteljske. Nekaj členov je določalo tudi osnovna

pravila dela v knjižnicah: načine nabave gradiva, obdelavo gradiva po sodobnih strokovnih metodah, skrb za trajno obstojnost gradiva, obvezno periodično revizijo fonda in podobno.

Tudi leta 1960 sprejeti hrvaški zakon o knjižnicah (Zakon o bibliotekama, 1960a) je prinesel pravno podlago za organizacijo vseh vrst knjižnic, v prvi vrsti pa ureditev in potrditev statusa nacionalne in univerzitetne knjižnice v Zagrebu. Uvedel je matične knjižnice, določil pogoje za ustanavljanje in ukinjanje knjižnic ter upravljanje knjižnic kot samostojnih ustanov. Biblioteke je delil na splošne in specialne. V prvo skupino so bile uvrščene znanstvene knjižnice, ki pokrivajo področje vseh ali več posameznih znanstvenih disciplin, in ljudske knjižnice, v drugo pa so sodile fakultetne knjižnice, knjižnice, ki jih ustanovljajo inštituti, državni organi in delovne organizacije. Med specialne knjižnice so bile uvrščene tudi šolske knjižnice. Samostojne knjižnice je bilo mogoče ustanoviti le v primeru, če so bili izpolnjeni materialni in drugi pogoji za njihovo delovanje, kar je morala potrditi posebna komisija. Samostojne knjižnice so se morale vpisati v register knjižnic, medtem ko se je o drugih knjižnicah vodila evidenca. Register knjižnic je vodil Sekretariat Sveta za kulturo, evidenco knjižnic pa občinski organ, ki ureja področje kulture. Matične knjižnice naj bi opravljale dela, ki so v skupnem interesu za knjižnice na področju. Posebno poglavje zakona je bilo namenjeno narodni univerzitetni knjižnici v Zagrebu. Ta je osrednja matična knjižnica in obenem matična knjižnica za visokošolske knjižnice ter za druge splošne in specialne znanstvene knjižnice. Njene naloge so obsegale izdelovanje nacionalne hrvaške bibliografije, vodenje centralnega kataloga knjig in drugega knjižničnega gradiva, povezovanje s knjižnicami in sorodnimi ustanovami v inozemstvu, izdajanje mnenj o knjižničnem gradivu, ki ima lastnosti kulturnega spomenika, razvoj bibliotekarske stroke in službe, skrb za izobraževanje in izpopolnjevanje bibliotekarjev, ter pomoč in koordinacija dela knjižnic. Knjižnice so ji bile dolžne pošiljati bibliografske podatke o gradivu, ki so potrebni za vodenje centralnega kataloga in nacionalne bibliografije. Znanstvene in strokovne knjižnice morajo z narodno in univerzitetno knjižnico sodelovati, ko gre za nabavo, izposajo ali zamenjavo tujega (inozemskega) knjižničnega gradiva. Organizacije, v okviru katerih delujejo knjižnice, vključno s fakultetami, pa so bile pred nabavo novih tujih knjig dolžne preveriti, ali ga morda ne naroča že katera od drugih knjižnic. Za nespoštovanje te določbe je bila celo predvidena globa. Narodna in univerzitetna knjižnica sodeluje s fakultetami in drugimi ustanovami pri nabavi knjižničnega gradiva iz tujine. Tudi zaščiti knjig in knjižničnega gradiva je bilo namenjeno posebno poglavje. Strokovni nadzor nad delom knjižnic izvajajo matične knjižnice. Zakon je vključeval tudi določbe, ki so urejale obvezni izvod tiska. Tiskarji so bili dolžni oddati 12 izvodov vsakega tiska, od katerih je narodna in univerzitetna knjižnica dolžna po 1 izvod poslati drugim republikam, ostale pa knjižnicam na Hrvaškem.

Nekoliko daljši predstavitvi dveh republiških zakonov ilustrirata strokovne in ustrezne rešitve, ki so jih uveljavile druge republike. Zato je še toliko bolj nenavadno, da je slovenski zakon o knjižnicah iz leta 1961 (Zakon o knjižnicah, 1961) prinesel le okvirne določbe o ustanavljanju in organizaciji knjižnic.⁴ Slovenski Zakon o knjižnicah je urejal predvsem področje ljudskih knjižnic, njihovo ustanavljanje in organizacijo, vključno z matičnimi knjižnicami. Zakon ni poskušal urejati posameznih vrst knjižnic, niti ni določal njihovih nalog. Z izjemo matičnih knjižnic ni predpisal nobenega izmed v tem času aktualnih sistemskih mehanizmov (centralnih katalogov, koordinirane nabave gradiva, medknjižnične izposoje). Tak pristop je težko razumljiv, posebej če upoštevamo dejstvo, da v tem času Slovenija formalno ni imela urejenega statusa nacionalne knjižnice,⁵ da je bil nejasen status študijskih knjižnic in vseh knjižnic s področja izobraževanja. Celo na področju ljudskih knjižnic stanje ni bilo dokončno urejeno, saj je zakon zaobšel problematiko sindikalnih oziroma delavskih knjižnic in njihove integracije v mrežo ljudskih knjižnic. Parcialne rešitve zakona o knjižnicah, usmerjene v reševanje problematike ljudskih knjižnic, niso dale pravega zagona razvoju slovenskega knjižničnega sistema. Sistemske naloge so se uvajale počasi in s težavo in potrebnih je bilo dvajset let, da so bile z Zakonom o knjižničarstvu leta 1982 končno uvedene nekatere sodobnejše rešitve.

6 Sklep

Obdobje po drugi svetovni vojni je razvoju knjižnic in knjižničarstvu v Jugoslaviji nasploh prineslo pomembne vzpodbude. V uredbah, sprejetih neposredno po koncu vojne, so bile podane osnove za enotno organizirane republiške nacionalne knjižnice, za gradnjo identičnih temeljnih zbirk jugoslovanskega tiska v vsaki republiki Jugoslavije ter za enotne strokovne kvalifikacije. Z ustanovitvijo Bibliografskega inštituta Jugoslavije je bila vzpostavljena (vzajemna) izdelava jugoslovanske bibliografije in centralnih katalogov, medtem ko je Jugoslovanski center za znanstveno in tehnično dokumentacijo uspešno razvijal področje dokumentalistike in sistem diseminacije znanstvenih in tehničnih informacij. Bibliotekarskim prizadevanjem navkljub pa do sprejema jugoslovanskega zakona o knjižnicah ni prišlo.

⁴ Verjetno smo se Slovenci zgledovali po zelo splošnem srbskem Zakonu o bibliotekama, sprejetem leta 1960 (Zakon o bibliotekama, 1960b). Prim. tudi Gabrič, 2003.

⁵ Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, ki jih je leta 1957 sprejel Senat univerze, so postavljala univerzitetno funkcijo na prvo mesto. Nacionalna funkcija knjižnice v Pravilih ni omenjena. Zgovoren je vrstni red nalog, ki pri gradnji zbirke daje prednost zbiranju jugoslavike pred zbiranjem slovenike.

Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije je predstavljala široko strokovno platformo, na kateri so v prihodnjih desetletjih vzniknili in se realizirali sodobni bibliotekarski koncepti. Slovenskim bibliotekarjem je omogočala širši vpogled v razvoj stroke, močno strokovno zaledje in podporo, možnost vplivanja na politične in pravne odločitve na področju bibliotekarstva ter vstop v mednarodno strokovno delovanje. V okviru jugoslovanske zveze društev so prejeli potrdilo za svoje delo ter možnost sodelovanja v jugoslovanskih in mednarodnih projektih, kar so v obdobju do leta 1960 dodobra izkoristili.

Vendar razvoj knjižničarstva ni potekal harmonično. Zaznamoval ga je ideološko motiviran razcep med ljudskimi in drugimi vrstami knjižnic, ki je imel dolgoročne posledice predvsem za razvoj slovenskega knjižničnega sistema. Politično favoriziranje na eni in dejanske razvojne možnosti ljudskih knjižnic⁶ na drugi strani so vodile v potenciranje in umetno ustvarjanje razlik med znanstvenimi in ljudskimi knjižnicami. Medtem ko naj bi znanstvene knjižnice skrbele predvsem za ustrezno notranjo organiziranost, katalogizacijo oziroma za strokovna vprašanja, naj bi se ljudske knjižnice ukvarjale z uvajanjem novih metod pridobivanja bralcev, psihologijo bralcev, njihovimi željami in potrebami ter analizami okolja glede na raznolikost družbenih slojev (Mencin, 1958). V praksi je bil zaradi kadrovske podhranjenosti strokovni razvoj ljudskih knjižnic, vključno z zahtevnejšimi bibliotekarskimi deli, odrinjen oziroma prenesen na druge akterje: bibliotečne centre, druge vrste knjižnic oziroma na administrativna telesa, pri čemer so ljudske knjižnice in njihove naslednice ohranjale privilegirano mesto pri strokovnem usmerjanju bibliotekarstva. Predvsem v Sloveniji so politične preference prevladale nad stroko, kar je ob podpori za knjižnice pristojnega ministrstva postopoma pripeljalo do favoriziranja ljudskih knjižnic, neuravnoteženega razvoja knjižničnega sistema in zaostajanja v razvoju.

Gonilna razvojna sila jugoslovanskega knjižničnega sistema naslednjih desetletij je postala Skupnost jugoslovanskih nacionalnih knjižnic. Nov razvojni moment, ki ga je področju bibliotekarstva prineslo področje dokumentalistike, je pripeljal do poskusov integracije bibliotekarstva in sistema znanstveno-tehničnih informacij. Strateški dokument o razvoju knjižničnega informacijskega sistema (*Knjižnični informacijski sistem Jugoslavije*, 1986), ki ga je leta 1986 sprejela Skupnost jugoslovanskih nacionalnih knjižnic, ni bil nikoli uresničen, saj je Jugoslavija prej razpadla. Vendar ne brez zapuščine knjižnicam in njenega

⁶ V petdesetih letih preteklega stoletja so večino delavcev v ljudskih knjižnicah predstavljali volonterji in redki profesionalni knjižničarji s skromnim strokovnim znanjem. Bibliotekarji, ki so se ukvarjali s področjem ljudskega knjižničarstva, so bili zaposleni v bibliotečnih centrih, inštrukcijskih skupinah oziroma za knjižnice pristojnih ministrstvih. Še leta 1957 je bil na primer v slovenskih ljudskih knjižnicah zaposlen le en bibliotekar.

najbolj dragocenega dela: nacionalnega vzajemnega bibliografskega sistema oziroma COBISS-a.

Viri in literatura

Berčič, B. (1957). Kaj je z zakonom o knjižnicah? *Knjižnica*, 1(1), 10–12.

Berčič, B. (1959). Izveštaj o radu uprave saveza društava bibliotekara FNRJ u razdolju između III i IV kongresa. V *Četvrti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije* (str. 41–77). Savez društava bibliotekara FNRJ.

Bibliografija jugoslovenskih bibliografija: 1945-1955. (1958). Bibliografski institut FNRJ.

Bibliografija rasprava, članaka in književnih radova. (1956). Leksikografski zavod FNRJ.

Bibliografije Jugoslavije. Knjige, brošure i muzikalije. (1950). Jugoslovanski bibliografski institut.

Bilten dokumentacije = Bulletin of documentation (1950–). Jugoslovanski centar za tehničku i naučnu dokumentaciju.

Bulovec, Š. (1950). [Korespondenca]. Mirko Rupel. Ostalina. Rokopisna zbirka (Ms 1851), NUK.

Centralni katalog [1947]. Nepopisan fond (mapa 13), Arhiv NUK.

Četvrti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije. (1959). Savez društava bibliotekara FNRJ.

Dokumentacija u preduzećima i ustanovama: uputstvo za rad stručnih biblioteka i biroa za dokumentaciju. (1953). Jugoslovanski centar za tehničku i naučnu dokumentaciju.

Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije. (1958). Savez društava bibliotekara FNRJ.

Gabrič, A. (2003). Predolga pot do prvega slovenskega zakona o knjižnicah iz leta 1961. *Knjižnica*, 44(3), 31–54.

Građa za bibliografiju jugoslavske periodike. (1955). Leksikografski zavod.

Hodorović, T. (1958). Centralni katalog. V *Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije* (str. 105–117). Savez društava bibliotekara FNRJ.

Katalog tekuće strane periodike u bibliotekama Jugoslavije 1957-1961. (1963). Jugoslovanski bibliografski institut.

Knjižnični informacijski sistem Jugoslavije. (1986). Skupnost jugoslovanskih nacionalnih knjižnic.

Ledinek, S. (1961). Dokumentacija in knjižničarstvo. *Knjižnica*, 5(1–4), 26–38.

Lukić, B. (1950). Knjižnice za narod. V *Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, održan u Ljubljani 23.–25. septembra 1949* (str. 45–55). Savez društava bibliotekara FNRJ.

- Melihar, I. (1962). Osnove, pomen in problemi znanstvene in tehnične dokumentacije. V *I. Simpozij tehnične in znanstvene dokumentacije* (str. 5–18). Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije.
- Mencin, R. (1958). Problemi biblioteka za narod. V *Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije* (str. 38–42). Savez društava bibliotekara FNRJ.
- Munda, J. (1960a). Bibliografija jugoslovenskih bibliografija 1945-1955. *Knjižnica*, 4(1–4), 113–115.
- Munda, J. (1960b). Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova, 1-5. *Knjižnica*, 4(1–4), 111–113.
- Naredba o vodenju centralnega kataloga tujih knjig in časopisov. (1952). *UL FLRJ*, št. 9.
- Navodila za izvajanje pravilnika o pripravniškem stažu, strokovnih izpitih in tečajih za zvezne uslužbenke v bibliotekarsko-arhivski stroki. (1950). *UL FLRJ*, št. 5.
- Navodilo za izvajanje in uporabo uredbe o obveznem dostavljanju tiskanih stvari. (1945). *UL DFJ*, št. 89.
- Odredba o obveznem pošiljanju tiskanih izdaj bibliografskemu inštitutu FLRJ. (1949). *UL FLRJ*, št. 109.
- Peti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije*. (1964). Zavod za izdavanje udžbenika.
- Podpac, J. (1960). Organizacija tehniške dokumentacije. *Knjižnica*, 4(1–4), 71–75.
- Popis tekućih stranih časopisa koje primaju biblioteke naučnih ustanova i stručnih društava u Beogradu*. (1958). Univerzitetna biblioteka Svetozar Marković.
- Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani*. [1959]. Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Pravilnik o notranji organizaciji in delu Državne osrednje knjižnice Demokratske federativne Jugoslavije. (1945). *UL FLRJ*, št. 90.
- Pravilnik o pripravniškem stažu, strokovnih izpitih in tečajih za zvezne uslužbenke v bibliotekarsko-arhivski stroki. (1949). *UL FRLJ*, št. 18.
- Prikelmajer, V. (1954). Dokumentacija u preduzećima i ustanovama. *Bibliotekar*, 6(4), 254–256.
- Prikelmajer, V. (1955). Rad na dokumentaciji. *Bibliotekar*, 7(3–4), 205–208.
- Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, održan u Ljubljani 23.–25. septembra 1949*. (1950). Savez društava bibliotekara FNRJ.
- Rojnić, M. (1950a). Naši prvi stručni sastanci. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 1(1–3), 150–158.
- Rojnić, M. (1950b). O naučnim bibliotekama. V *Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, održan u Ljubljani 23.–25. septembra 1949* (str. 56–73). Savez društava bibliotekara FNRJ.

Rupel, M. (1950). Naše bibliotekarstvo in Sveza bibliotekarskih društev Jugoslavije. V *Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, održan u Ljubljani 23.–25. septembra 1949* (str. 39–44). Savez društava bibliotekara FNRJ.

Savič, N. (1962). Organizacija znanstvene in tehnične organizacije v FLRJ. V *I. Simpozij tehnične in znanstvene dokumentacije* (str. 42–51). Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije.

Seznam inozemskih časopisov, ki jih prejemaajo znanstvene in strokovne knjižnice v Ljubljani. (1960). Narodna in univerzitetna knjižnica.

Smernice za budući rad donete na Prvom kongresu Saveza društava Bibliotekara FNRJ. (1950). V *Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, održan u Ljubljani 23.–25. septembra 1949* (str. 87–89). Savez društava bibliotekara FNRJ.

Temeljna uredba o bibliotekarsko-arhivistični stroki. (1947). *UL FLRJ*, št. 67.

Uredba Narodne vlade Slovenije o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. (1945). *UL Slovenskega narodno osvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije*, št. 46.

Uredba Narodne vlade Slovenije o obveznem pošiljanja tiskanih stvari. (1945). *UL Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije*, št. 45.

Uredba o bibliotekarsko-arhivistični stroki. (1947). *UL LRS*, št. 40.

Uredba o Državni centralni knjižnici Demokratske federativne Jugoslavije. (1945). *UL FLRJ*, št. 52.

Uredba o obveznem dostavljanju tiskanih stvari. (1945). *UL FLRJ*, št. 52.

Uredba o ustanovitvi in delu bibliografskega inštituta FLRJ. (1949). *UL FLRJ*, št. 77.

V. kongres Komunistične partije Jugoslavije. (1948). Cankarjeva založba.

Vižintin, A. (1959). Pomen in vloga potujočih knjižnic. V *Četvrti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije* (str. 170–175). Savez društava bibliotekara Jugoslavije.

Zakon o bibliotekama. (1957). *Službeni list Narodne republike Bosne i Hercegovine*, št. 43.

Zakon o bibliotekama. (1960a). *Narodne novine: službeni list narodne republike Hrvatske*, št. 49.

Zakon o bibliotekama. (1960b). *Službeni glasnik NR Srbije*, št. 48.

Zakon o knjižnicah. (1961). *Uradni list LRS*, št. 26.

Eva Kodrič-Dačić

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana
e-naslov: eva.kodric-dacic@nuk.uni-lj.si